

Методологія як сфера мислєдїяльностї

Українським читачам, хто вершинно поєднує в одній особі мислителя і науковця, теоретика і практика, пропонується в новій науково-літературній редакції один із найзмістовніших розділів фундаментальної праці «Вступ до психотерапії» (2004) талановитого очільника всесвітньо відомої австралійської школи психотерапії та гіпнотерапії і, як пише у передмові проф. І.Д. Пасічник, «українця за походженням і за духом», доктора Євгена Гливи (1925 – 2017). Кожен, хто перебуває у дорозі до оманливо близької і позірно далекої істини, прочитавши пропоновану авторську версію *філософської системи екзистенціалізму*, зможе сам переконатися, що український патріот-достойник є не лише визнаним майстром своєї, ментально оригінальної, особистісно зорієнтованої і гіпнотично підсиленої, *психотерапевтичної справи*, а й витонченим самобутнім мислителем, котрий не тільки інтерпретує видатних любуудрів – твори М. Бубера, М. Гайдеггера, Ф. Добржанського, А. Камю, С. К'єркегора, Г. Марселя, Ф. Ніцше, П. Рікера, Ж.-П. Сартра, П. Тїлліха, К. Яспєрса та ін., а й усистемнює та збагачує розлогу *методологічну мозаїку екзистенційного філософування*. У будь-якому разі рекомендований для опрацювання текст вочевиднює найголовніше: екзистенційний аналіз постає аж ніяк не як самодостатній, а на добротних філософсько-методологічних засадах екзистенційно джерельної полірефлексивної думки.

Головний редактор

ГЛИВА Євген Леонїдович
**ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ
ТА ЙОГО ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИЙ
ПОТЕНЦІАЛ**

Eugene HLYWA
EXISTENTIALISM AND ITS PSYCHOTHERAPEUTIC POTENTIAL

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.036>

УДК: 141.32 : 159.9

**Головні тематизми
екзистенціалізму**

Французький філософ Поль Сартр говорив, що «... слово екзистенціалізм тепер вживається так нечітко, що воно не означає нічого» [12, с. 289]. В екзистенціалізмі завжди відсутні обмеження, тому що наші переживання та наше знання завжди неповне та фрагментарне. Адже тільки Бог має абсолютне знання світу.

Євген ГЛИВА (1925 – 2017)

Окремі екзистенціалісти задумуються над онтологічними та метафізичними питаннями. Однак в самому екзистенціалізмі немає єдиної доктрини, як, до прикладу, в ідеалізмі, і тому про цю впливову течію більше говориться не як про філософію, а як про стиль філософського розмірковування. [Варто хоча б порівняти дві світоглядно більше відмінні, аніж близькі між собою, методологеми екзистенціалізму –

Copyright © ГЛИВА Євген Леонїдович (1925 – 2017), 2004; 2024.

Copyright © ФУРМАН Анатолій Васильович (науково-літературна редакція,
список літератури, анотації), 2024.

М. Бердяєва [1], М. Гайдегера [3] і П. Сартра [6].]

Основні атрибутивні ознаки стилю філософування екзистенціалізму:

1. Філософські міркування починаються від людини, а не від природи, і є суб'єктивними, а не об'єктивними.

2. Особа як суб'єкт екзистенціює (повноактивно існує) в цілому ланцюгу його осьбуттєвості, тому що є не тільки думаючий індивід, а й ініціатор актів та осереддя почуттів. Це ціла гама екзистенційних станів людини, яку філософи намагаються висловити.

3. Екзистенціаліст наповнює своє думання емоціями і почуттями. Згідно з М. де Унамуно (1884 – 1936): «Філософія – це продукт гуманності кожного філософа, а кожний філософ... – це людина з крові і кісток..., і тому він розмірковує не тільки розумом, але й почуттями, адже це розмірковує людина» [8, с. 28].

Екзистенційна філософія вповні центрована на особі екзистента, тобто на цілісній живій людині, а не лише на тій істоті, котра думає.

Первинно особа не має суті людини, від чого слушно починати міркування дедуктивним способом. Згідно із Сартром, *екзистування людини випереджує її сутність, адже вона насамперед зустрічається із собою, постає у світі й лише пізніше ідентифікує себе*. А коли людина залишається нездефінійована, то це тільки тому, що вона є нічим, і стане вона кимось лише тоді, коли себе здійснить. Теми, які повторюються в літературі цього напрямку, – це теми не логіки, епістемології чи гносеології, а це тематизми про людське існування, швидше про конкретне, ніж про абстрактне, про спекулятивне, яке колись не було в обширі розгляду філософії.

Головні теми екзистенціалізму – це діяльна воля, рішучість та відповідальність, себто ті лейтмотиви людського існування, котрі узасаднюють особисте життя. Ступінь вактуальності волі та відповідальності за формування майбутнього сутнісно характеризує людину й утверджує її як автентичну. Центральним упредметненням екзистенціалізму є власне Я неподільної живої людини, а не тільки *думаючого суб'єкта*, як у Декарта. Крім того, екзистенціалісти зосереджують увагу переважно на індивідові, а не на спільноті, хоч Мартін Бубер і Габріель Марсель зважають і на інтерперсональні відношення. Проте більшість з них завжди шукають джерела й ресурси *автентичності* людини у світі.

Інші теми екзистенціального спрямування зосереджуються на почуттях людини. Це обмеженість, винність, відчуженість, страх, паніка, жах, смертність, що ніколи не були об'єктом вивчення у традиційній філософії. В цьому розмірковувальному контексті екзистенціалісти усвідомлюють наявність трагічного складника у житті людини, і тому приділяють осмисленню такого психічного стану багато уваги. Зокрема, шляхом спостережень вони виявили такий факт: коли особа стоїть «над прірвою», то здатна на найкращі та найшляхетніші рішення, дії та вчинки.

Свобода і прямування до автентичності завжди зустрічають опір та пригніченість, а сама екзистенція закінчується смертю. Людина завжди раніше чи пізніше натрапляє на трагічний конфлікт. Тому для екзистенціалістів важливим є її емоційно-почуттєве життя, оскільки тільки через його суб'єктивний формат вона задіюється у всесвіт і навчається чомусь про нього, чого не можна пізнати об'єктивно центрованим розумом. Закономірно, що екзистенціалізм цікавиться мовою, історією, суспільством, буттям, тривогою, нудьгою та всім, що фундаментально стосується живодіяльної людини.

Водночас у широкому річищі екзистенційного дискурсу немає одностайних ґрунтовних поглядів на природу людини, що становить основну тему їх філософії. Саме тому вони чітко поділяються за своїм підходом на християн та атеїстів. Цей поділ також є спрощенням, адже поняття-уявлення віри належить до суто емоційних, ірраціональних.

М. Бубер та М. Гайдеггер не кваліфікують себе ані як віруючі, ані як атеїсти, а С. К'єркегор вважається ревним християнином, хоча й не можна нехтувати його упередженням до організованого християнства в Данії ХІХ століття та його атаками на Церкву. У Ф. Ніцше також була амбівалентність, хоча віра та релігія стали об'єктом його сильних емоційних переживань на все життя. К. Ясперс говорить, що опозиція Ніцше до християнства неподільна з його прив'язаністю до Церкви та вкрай важлива для його філософії.

Католики ставилися з упередженням до екзистенціалізму, а особливо після появи «Людського роду» («*Humani Generis*») папи Пія ХІІ у 1950 році. Персоналізм також ідентифікувався католицькою церквою з екзистенціалізмом, хоча Карл Ясперс та Мартін Гайдеггер були зовсім далекі від атеїзму.

Воднораз П. Сартр та А. Камю відкидають релігію та відкрито декларують себе атеїстами. А це означає, що екзистенціалізм не дає відповіді на метафізичні та на онтологічні питання, хоча філософія Габрієля Марселя чітко християнська.

Феноменологія – це метод пізнання, розвинутий Едмундом Гусерлем у його творі «Вступ до феноменології», у якому він пропонує детальний опис властивостей феноменів так, як вони відображаються у свідомості. Для точності опису потрібно позбутися будь-яких упереджень та висновків. Його методологія має великий вплив на екзистенціалістів, а М. Гайдеггер, будучи його учнем у Фрайбурзі, присвятив йому свою фундаментальну працю «Буття і час». У будь-якому разі очевидно, що саме феноменологія пропонує доглибинний опис, який відкриває суттєві властивості явищ, а не випадкові, фрагментарні чи поверхневі їх характеристики.

Екзистенціалізм та інші системи філософії

Між прагматиками, емпіриками, гуманістами, ідеалістами та між нігілістами існують вельми гнучкі межі:

1. Емпіризм та екзистенціалізм близькі між собою, тому що опонують спекулятивному раціоналізму. Вони проти філософії «апріорі» та проти акумуляції великої системи, але за доступний, ясний, доглибинний і вичерпний матеріал. Екзистенціаліст занурюється у психічні глибини людини для отримання даних, а радикальний емпірик звертається назовні, до сприймання та відчуттів. Це два різні методи пізнання, тому що екзистенціаліст пізнає через співучасть, а емпірик – через обстеження, рухаючись у пошуку за об'єктивністю та за універсальністю. Екзистенціаліст цікавиться індивідом як окремою та цілісною особою, а не як загубленою та неважливою складовою величезної групи людей.

2. Гуманізм треба розглядати під двома окремими кутами зору, з яких перший можна б назвати відкритим, тобто таким, який перебуває в погоні за людськими цінностями. М. Гайдеггер гідно його репрезентує, коли говорить, що людське життя перебуває у широкому контексті буття, де особа не творить життя, а здобуває його від буття, і тому вона відповідальна за ось-буття перед безмежним буттям (див. [3]). Другий гуманізм, представ-

ником якого є П. Сартр, цілковито відкидає абсолютні цінності і говорить, що людина творець та мірило цінностей, котрі походять від кожної особи зокрема, яка повноправна їх оцінювати. Ця філософська доктрина реально обстоює атеїстичний гуманізм.

3. Тільки людина екзистенціює, себто проявляє свою присутність, а камінь, дерево, будинок, трава, кінь та все інше існують, але вони не екзистенціюють. Слово екзистенція має особливе значення. Це щось у значенні наявності, це щось таке, що дає відчуття своєї присутності особливими досягненнями, вчинками, поведінкою, і що повсякчас дає про себе знати у позитивному сенсі, а не в розумінні самореклами чи через екстравагантну поведінку. Окрема особа екзистенціює через власні вчинки, а не лише тому, що існує. Ідеаліст дивиться на людину як на думуючу істоту, де цінується присутність ідеалів і здорового глузду, де основну роль відіграє розум та воля, а екзистенціаліст бачить людину як тотальне ось-буття у світі. Ідеаліст починає від ідеї, а екзистенціаліст – од людської реальності у світі.

4. Есе Вілліама Джеймса «Заповіт віри» («The Will to Believe») вказує на близькість екзистенціалізму та прагматизму, оскільки обидві філософські системи постають проти абстрактного інтелектуалізму. Вони підкреслюють важливість віри при виборі рішень і при загрозах їх здійснення, коли береться до виконання тільки виправданість користю для людства. А відрізняються ці системи тим, що прагматизм є утилітарний, біологічно зорієнтований і найважливіше, легковажний у вияві внутрішніх почуттів, хоча й оптимістичний, не дивлячись на драматичність загальної ситуації повсякдення. Екзистенціалізм, навпаки, приділяє багато уваги людським почуттям, нерідко та доглибинно цікавиться трагічною сторінкою в людському житті, й щонайперше внутрішнім світом того, хто психічно «стоїть над прірвою». Для екзистенціаліста людина – це завжди неподільна екзистенційно-функційна цілісність.

5. Екзистенціалісти завжди виступають проти «істеблішменту» (застою) у теології, політиці, праві, літературі, моралі й узагалі проти інших будь-яких «авторитетних» правил. Дехто з них, як Ніцше, Гайдеггер, Сартр та Камю, нерідко відверто проявляли глибокий нігілізм до державних форм правління.

Загалом історія екзистенціалізму сягає своїм корінням у глибоку давнину. Вже в античній міфології шукали істину про людське життя та про його сенс; ще Аристотель навчав: «Усім людям притаманне бажання знати, ... а тому постійний самопошук й усвідомлення власної смерти – це ешафологія».

Протягом близько п'ятисот років до народження Христа (до н.е.) процвітали пророцтва та вчення Конфуція, Лао-цзи, Заратустри, Будди. В той час людина починала усвідомлювати себе та свої бажання. Вона також переживала страхіття світу і своє безсилля перед стихійними лихами природи, а тому і ставила одвічні питання. Переживаючи почуття порожнечі, людина намагалася звільнитися від тиску буденної ситуації. Крім того, що вона усвідомлювала свою обмеженість, й усерівно вибирала найвищу мету і переживала абсолютність у власній глибині та розуміння цінностей на шляху самовдосконалення. Як колись, так і тепер, вона безперестанно прагне зрозуміти саму себе.

І тут з'являються заклики: покайтеся, змініться, наверніться до Бога! Передусім пророки надихали людей залишити порожні культи і повернутися обличчям до власної екзистенції. Вони закликали до відповідальності, до визнання реальності, до обов'язків перед голосом совісти, до усвідомлення своєї вини та зобов'язальності надолужити втрачені можливості.

В історії екзистенціалізму особливе місце займає Сократ, у центрі уваги якого було самопізнання, заглиблене саморозуміння, відданість і послідовність прийнятих ним принципів власного життя, виключно аж до смерти.

Тема пророків значно поглибилася із приходом Ісуса Христа. В Євангелії від Луки (17: 33) сказано: «Бо хто хоче зберегти своє життя, той його погубить, а хто життя згубить, то його збереже». Це настановлення канонічної необхідності, це заклик до негайного покаяння, до християнської автентичності, що згодом у мільйонів віруючих стало девізом повсякдення. У зв'язку з чим з'явилися терміни: *гріх, тіло, дух, життя, розум, совість, серце, воля, віра, надія, любов*.

Мова релігії – це мова екзистенціалізму. Гностицизм у цьому сенсі був суперником Християнства, оскільки пропонував розуміння людини і шлях до її спасіння. Скажімо, святий Августин (354 – 430) закликав людей пробудити у свідомості себе та свою мету, стверджуючи, що «... у кожній особі є щось глибоке,

тому їй самій тяжко себе збагнути». Істина перебуває у самій глибині людини, й пізнати себе можна тільки самопереживанням, у процесі повноцінного життєздійснення. «Не заспокоюйся, не живи у собі, а вознеси себе, злучившись із твоїм Творцем. Він нас створив для Себе, і ми не знайдемо спокою, аж поки не спочинемо в Ньому».

Святий Тома Аквінський (1225 – 1274) говорив, що ніхто не впізнає Бога, якщо він не знатиме себе самого, бо дорога до самопізнання – це єдиний шлях до пізнання Бога.

Бог створив людину Собі подібною.

Мартін Лютер (1483 – 1546) був типовий екзистенціаліст, адже бажав християнства *у чистій формі*, без організаційної корупції та без еклезіястичних канонів. Він обстоював право та обов'язок відповідального життя християнина прямо перед Богом та перед усім своїм довкіллям, тому що найважливішою для нього була віра та єднання з Христом, а не догма: «... Бог є для мене, і я є з Богом», а пізнати Христа – означає визнати Його благодать.

Пізніше Карл Ясперс глибоко цікавився волею людини, її достоїнстю та розумом.

Екзистенціалізм дев'ятнадцятого століття: витоки нової філософії

Серен К'єркегор (1813 – 1855), почавши працювати над філософськими творами вже на двадцять третьому році життя, автор «Ненаукового останнього слова», «Страх і тремтіння», «Хвороба аж до смерти», «Так або ні», «Освіта у християнстві», «Твори в любові» та інших праць, вважається батьком новітнього екзистенціалізму (Seren Kierkegaard: «Concluding Unscientific Postscript», «Fear and Trembling», «The Sickness unto Death», «Either/Or», «The Concept of Dread», «Training in Christianity», «The works of Love»). Його хвилювало співвідношення між життєвою практикою та логічним мисленням, висновками і наступністю. Він одержав ґрунтовне релігійне виховання і тому почував себе винним за нещасливу любов з Регіною Ольсен, особливо за те, що його батько в ранньому віці проклинав Бога.

Сучасники С. К'єркегора вважали його меланхоліком та інтроспектом. Він був переконаний, що сильна та інтенсивна віра і суб'єктивність є виявом та критеріями в досягненні істини. Тому відкрито критикував

Г.В.Ф. Гегеля, бо переконував, що життя не повинно бути зведене до системи ідей, а навпаки, має існувати повага до реального стану світу; та й людина страждає «запамороченням», коли серйозно заглиблюється в можливості вибору рішень та свободи. І тому в філософському вченні цього мислителя панує пафос та повага до вічності. До слова, протягом усього життя він роздумував, як стати християнином. Для нього християнство вимагало сильної віри, а не церемоній та доктрин. Тому він агресивно атакував церковні інституції, вважаючи, що християнство має справу з волею людини та вимагає, щоб вона змінилася – відріклася від світу та від себе. К'єркегор безнастанно закликає до любові до Бога. У праці «Або-Або» він звертає увагу на те, що кожна людина повинна вибирати між Христом і світом. Хоч при виборі неможливо користуватися здоровим глуздом, але ті, що обирають світ, несвідомо страждатимуть од розпачу та недуги аж до смерти, тому що згублять усе і залишаться з порожніми ілюзіями. Він закликав приймати Бога вірою, а не раціональним обґрунтуванням, розцінюючи, що логічні аргументування віри є нерелігійними. Такі погляди К'єркегора спричинили його конфлікт із Церквою та з філософською системою Гегеля.

Фрідріх Ніцше (Friedrich Nietzsche, 1844 – 1900), послідовник К'єркегора, народився в патріотичній сім'ї лютеранського пастиря та одержав ґрунтовне релігійне виховання. У молодості він приятелював з композитором Вагнером у Бейруті. З 1869 року був професором класичної філології в Базельському університеті, який залишив у 1879 та повністю віддався творчій філософії. У 1889 він захворів (психічно та фізично) і через десять років помер. Головні твори Ніцше: «Роздуми в невідповідну пору», «Так казав Заратустра», «Бажання сили», «Антихрист» та інші («Unzeitgemäße Betrachtungen», «Also sprach Zarathustra»; «Der Wille zur Macht»; «Der Antichrist»). В «*Заратустрі*» він висловлює думку, що джерелом людської дії є бажання сили та потяг до самовдосконалення, бо *людина хоче себе творити, а не бути створеною*. Коли ж вона цього не досягає, тоді набуває потуги. Таку людину Ніцше називає «надлюдина» (ubermensch), це особа, яка перемагає сама себе, свої емоції, свій розум і все скеровує на досягнення чогось у позитивній творчості. В «*Антихристі*» мислитель обґрун-

товує категоричну тезу: хоч стану «надлюдини» вдається досягти надто рідко, але все-таки це трапляється і вимагає людської волі та великих зусиль. Він дуже гостро засуджує лінивий конформізм й нещадно критикує гедонізм і те суспільство, яке на той час існувало. Так, виступаючи проти Бога, він писав: «Будьте вірні землі, а не понадземним силам», навчав, що існує циклічність природи у світі, та відкидав біблійну науку про створення світу. На його думку, християнство уникає всього слабкого й войовничого, тим самим нівелює потенціал людини та руйнує її розум, як це, до прикладу, сталося з Паскалем. Ось чому цей яскравий любомудр намагався позбутися християнства, вважаючи, що це «постійне вбивство розуму», яке приносить руїну сильній духовності і відбирає право людини на волю. Християнство, – писав він, – можна заступити «надлюдськістю», бо «Бога немає..., ми його вбили», а тому людина вільна, щоб брати кермо над світом і над собою. Самозадоволення для людини – це життєва потреба, а хто такого самозадоволення не може досягти вчасно, той мстить іншим навколишнім. Воднораз Ніцше закликав до самодисципліни, дотримання принципів людських чеснот, до творення мистецьких вартостей, до зміцнення розуму та сильної духовності. І хоча світ без Бога залишається абсурдним, що врешті-решт й призводить до порожнечі та до нігілізму. Сама ж філософія Ніцше – це парадокс, який довів його до самознищення.

Екзистенціалізм двадцятого століття: нові горизонти змістовлення

Карл Ясперс (1883 – 1969), автор праць «Універсальна психопатологія», «Духовна ситуація нашого часу», «Ніцше та християнство», «Від джерел та мети історії», «Філософська віра», «Філософська віра в образі відкритості» (Karl Jaspers: «Allgemeine Psychopathologie», «Der geistige Situation der Zeit», «Nietzsche und das Christentum», «Vom Ursprung und der Ziel der Geschichte», «Der philosophische Glaube», «Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarungen»), найперше цікавився пограничними ситуаціями, тобто не тільки невідрадними обставинами життя, але й такими, де людина відчуває, що вже більше не може витримати, адже думає, що для неї вже приходить кінець і вона впадає

в нігілізм. Як психіатр, цей мислитель за-примітив та спостерігав упродовж усього життєвого шляху, що людина, замість того, щоб зламатися під тиском ситуації, постає у повноті своєї величі й підноситься до належної їй висоти досконалості. Тоді їй відкривається оновлена реальність, виникають нові можливості, в неї з'являється досі невідома сила та шляхетність, і вона відчуває насагу до життя і до творчості. А це засвідчує одне: людина повністю стала на шлях до трансцендування [, себто до перевершення свого становища пасивної істоти й водночас до виходу за межі можливого досвіду].

Мартін Гайдеггер (Martin Heidegger, 1889 – 1976) – автор книг «Буття і час», «Холодно-кровність», «Вступ до метафізики», «Кант і проблема метафізики», «Питання стосовно буття», «Про гуманізм», «Вчення Платона про істину», «Що таке метафізика?» та інших («Sein und Zeit», «Gelassenheit; Einfuhrung in die Metaphysik», «Kant und das Problem der Metaphysik», «uber die Seins Frage», «uber den Humanismus», «Platos Lehre von der Wahrheit», «Was ist Metaphysik?»). Цей яскравий мислитель, на протипагу Ніцше, не мав нігілістичних тенденцій та різко відмежувався від гуманістичного екзистенціалізму П. Сартра. Винятково багато уваги він приділяв питанням, пов'язаним з діяльністю та обов'язками людини, котрій, на його переконання, притаманні тенденції піклуватись про інших, опікуватись тваринами, дбати про довілля, перейматися долею своїх рідних, знайомих, як і долею явищ, подій та стихійних лих віддалених від неї простором та часом, з якими вона єднається емоційно. Загалом кожна людина більшою чи меншою мірою постійно відчувається зобов'язана до чогось і є єдина з-поміж усіх відомих у світі істот, котра усвідомлює свою обмеженість та смертність.

Мартін Бубер (Martin Buber, 1878 – 1965), автор «Ти і я», «Знання людини», «Дорого-вказ», «Пророча доля» («Ich und Du», «The Knowledge of Man», «Pointing the Way», «The Prophetic Faith»), систематично досліджує ставлення людини до людини.

Альбер Камю (Albert Camus, 1913 – 1960), автор творів «Чума» і «Бунтар» («The Plague», «The Rebel»), проповідує філософію абсурдності, де героєм є Сізіф, який котить камінь вгору тільки для того, щоб той камінь знову скотився вниз.

Погляди Жана-Поля Сартра (Jean Paul Sartre, 1905 – 1980), автора творів «Буття і

ніщо», «Емоції», «Нудота» («Being and Nothingness», «The emotions», «Nausea») та інших, є найближчими до ідей Ф. Ніцше. Однак він найбільш відомий своїм твердженням, що «... людина покликана бути вільною і вона несе повну відповідальність за долю світу і за своє власне життя» (див. [6]).

Габріель Марсель (Gabriel Marcel, 1889 – 1972), автор «Бути і мати», «Вступ до метафізики надії», «Містерія буття» («Beig and Having», «Introduction to a Methaphysic of Hope», «The Mystery of Being») та інших, висвітлює *метафізику надії*, що буде далі розглянуто детальніше.

Відмежування «екзистенції від есенції» у філософії – це дуже давня проблема. Питання, «що це є?», стосується суттєвості, есенції, якій притаманна абстрактність та універсальність і якою можна оперувати у процесі раціонального пізнання, передусім порівнювати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати. Такий метод пізнання домінував у філософії ще з епохи Платона, тому й донині відомі платонівські «форми та ідеї».

Етимологія слова «ex-sistere» вказує на те, що тут мовиться про щось особливе, про те, що визначається і що дає знати про свою наявність. Але це не пасивне оприявлення, а особистий і своєрідний прояв у певному місці та часі, це щось таке, що чітко стосується тільки людини. Отож це незвичайне та конкретне буття індивідуальної особи, яке не задіюється автоматично у раціонально сконструйоване поняття людини, але яке кожен суб'єкт здатний творити сам.

В екзистенціалізмі існує унікальність та парадоксизм, адже екзистенційовальна особа завжди відмовляється бути конформістом. Усвідомлювати свою екзистенцію – це індивідуально-особистісна риса як поєднання миттєвого і вічного в людині, що вкрай тяжко охарактеризувати словесно й змалювати понятійно.

Екзистенція – це не ідея і не суть, які піддаються інтелектуальній маніпуляції. Людина, згідно з екзистенціальним уявленням, стає меншовартісною, якщо дозволить втягнути себе у якусь органічну схему буття чи в якусь раціональну систему мислення, яка виключає емоційні та почуттєві елементи. Людина проявить свою достеменну екзистенцію лише тоді, коли чітко визначиться, або максимально вдосконалиться у певній соціосистемі.

Для узмістовлення поняття екзистенціалізму М. Гайдеггер вживає термін «Dasein»,

який з німецької означає існування. Онтологічний зміст його значення охоплює ставлення людини до себе, до буття, а суть ось-буття полягає в екзистенції, у присутності, тобто коли вона виявляє свої найкращі наміри, цінності, змісли. Натомість есенція людини полягає не у її рисах, а в її *можливостях*. Скажімо, для Сартра буття – це свобода вибору. А свобода і буття взаємно виключаються. Для Яспера екзистенція – це не просто буття, а потенційне буття, коли *відбувається наближення особи до самої себе*, усвідомлення та імплементації присутності. Це – свобода, якою людина обдарована для самовдосконалення, і трансценденції, у яких основним є індивідуальне Я, котре завжди незмінне й незамінне.

Відтак екзистенціалізм означає бути оприятним, присутнім, усвідомлювати свою потенційність. Воднораз екзистенція як ключова категорія екзистенціалізму означає динамізм людини руху вперед, зростання й розпросторення її внутрішнього буття, екстаз, трансценденція та похід до безмежних обривів самовдосконалення. Основним та найважливішим є постійне зростання, *занурення себе в можливості необмеженого розвитку, внаслідок чого людина стає конкретною неповторною особистістю*.

Генетик та біолог Феодосій Добржанський (1900 – 1975, до речі, наш земляк) у праці «Біологія остаточної турботи» («The Biology of Ultimate Concern») говорить, що «тільки єдина людина з усіх істот є самосвідома, здатна себе оцінити та визнати, чого вона хоче та ким прагне бути» [9, с. 52]. Окрім того, людина відрізняється від інших живих істот тим, що не змінюється відповідно до законів природи, але змінюється згідно із самою собою, власними мріями та бажаннями того, якою прагне бути, що хоче робити та ким бажає стати.

Отже, людина не має іншої природи, крім людської, яка відкрита і завжди перебуває у процесі вдосконалення. Людська природа не статична і не тваринна, а особливістю людини є постійна наявність в ній духовності, для підтримання якої потрібна і самодисциплінованість, й енергія для поступу вперед і для безупинного самовдосконалення.

Для більшості екзистенціалістів, за винятком хіба що Габріеля Марселя, людина перебуває у постійному та ніколи незавершеному формуванні, а для нього як для віруючого християнина вона формується на

життєвому шляху через єднання з Богом, за допомогою Божої благодаті, беззастережної віри та сильно проявленої волі. І М. Гайдеггер також стверджує, що людина дозріває, тільки відповідаючи на поклик буття. К. Ясперс у зв'язку із цим пише: «Без трансцендентності немає екзистенції». Побоюють, що людина ушляхетнюється, наближаючись до Бога. Вона цілком вільна для того, щоб обирати собі цінності, норми поведінки і вирішувати, ким вона буде. Натомість П. Сартр цих тверджень не приймає, тому що для нього не існує Творця, і людина змушена сама творити та обирати цінності, які вважає за потрібне обстоювати для себе і для всіх.

Друга важлива ознака екзистенціалізму – *віра в унікальність кожної людини*. Для екзистенціаліста особа завжди є незамінна та невичерпна. Я кожної людини залишається вічним навіть тоді, коли вона фізично відійшла у засвіти. Тільки людина, котра вміє оцінити себе та скоригувати своє ставлення до цінностей, до збереження норм і законів, яких вона зобов'язана дотримуватись, може зберегти свою *автентичність*. Людина завжди перебуває у стані формування, але це не виключає можливостей опису її здібностей, спрямувань, рис та якостей.

Унікальність кожної людини також не означає, що вона повністю сформована, бо існує обмеженість унікальності, тобто існують ознаки та риси помітні в усіх людей і притаманні їм. Хоч у житті зріла особа проявляє себе конче багатогранно, але все ж таки спостерігаються певні внутрішні норми, які визначають напрям суто автентичного самооприятнення.

Людина і світ у філософській оптиці екзистенціалізму

Ставлення людини до світу вимагає відповіді на питання: *що таке світ?* І якщо під словом «світ» розуміти все, що людина усвідомлює та до певної міри розуміє, то це слово змістовно охоплює й її погляд на оточення, у якому вона проживає. У цьому сенсі світ без людини не існує, бо саме вона організує свій самобутній світ (грецьке слово «космос» означає «порядок»). Людина впорядковує явища у своєму окремішньому світі, але оскільки деякі явища вже впорядковані згідно із її потребами, то вона їх тільки адаптує. Не слід забувати, що світ впливає на екзистенційні спроможності людини.

Вочевидь, крім світу універсального, важливий також і *світ щоденний*, який проаналізував М. Гайдеггер: це світ, у якому людина проводить найбільшу частину свого життя, це світ рутинних звичок, який задовольняє особисті потреби у повсякденному й домашньому проживанні. Це – фундаментальна форма екзистенції, від якої походять інші промені екзистенціювання. Це є світ, у якому людина зліквідує життєві бар'єри, знищує загрози, спілкується з довкіллям, використовує його для власного обслуговування, створює та удосконалює знаряддя праці та інші засоби. Адже все, що існує у світі, – це інструменти [діяльності] людини.

Людина пробуджується до світу і відкривається йому лише тоді, коли їй чогось бракує, себто тоді, коли немає повітря, води, їжі та інших життєво необхідних речей. Світ людини поширюється і до морських глибин, і поза планету. Світ, зі свого боку, реагує на людину, та не дозволяє їй бути нічим іншим, як його співучасником. Світ формує людину, а та його перетворює.

Особа може бути в'язнем своїх творінь і призвести себе до самознищення, але вона також може бути поглинута світом. Людина не обмежується співжиттям із повсякденним світом, і почуває себе краще тоді, коли щось створює та досліджує, бо інтелектуальний елемент є невід'ємною її особистісною рисою, а наука і творчість пробуджують постійне зацікавлення та винагороджують за досягнення.

Світ митця, на протигагу світу науковця, – це царина уяви та мрій, де митець відривається від рутинних справ і відкриває нову глибину, нові розміри та безмежну красу життя.

Світ релігії дає змогу людині вірою осягнути все те, чого не можна пізнати за допомогою органів відчуття. Релігія – це сфера вірувань, це беззастережна відданість та прагнення людини на засадах віри підніматися до висот. Віра сягає за горизонти відомого і вивищується над пізнаним. Бог створив світ, і Він ним керує! Присутність у світі вимагає втілення, через яке Я сприймає речі та людей у довкіллі та контактує чи спілкується з ними.

Окрім екзистенціалісти (К'єркегор і Гайдеггер) приділяють тілу вкрай мало уваги. Натомість Марсель, Сартр та Мерло-Понті цікавляться ним доволі часто, бо тілесне втілення необхідне для екзистенції у світі, для спілкування з оточенням. До того ж факт залишається фактом: умертвлення тіла приносить кінець існування того, хто екзистенціює.

Екзистенціалісти виступають проти шмагування людини, тобто поділу її на душу і тіло, а відстоюють психосоматичну єдність; тому що не вуста, а людина має спрагу. Зокрема, екзистенціалізм відкидає монадологію Г.В. Ляйбніца та *rex-cogitas* і *rex-extensa* Р. Декарта, адже він не починається від окремих організованих одиниць, які пізніше координуються, а від людини у світі, що не має меж.

Світ та людина існують у часі й у просторі. І. Кант стверджує, що простір – це форма відчуття, тому що ми бачимо речі під впливом простору, а не відокремлені та самі по собі. М. Гайдеггер зауважує, що простір є у світі, а не світ -у просторі, хоча простору об'єктивно не існує. Крім того, екзистенція без інших екзистенційників вважається неможливою, бо на безлюдді немає ніякого екзистенціювання. Людині потрібне індивідуальне оточення з можливостями постійної взаємодії.

Закрадається питання: чи самотність інколи не буває необхідною, і чи вона не більш характерна для людини, ніж комунальність? Чи комунальний лад є тільки доповненням до індивідуальної екзистенції та чи індивідуальне існування становить похідну, чи, може, первинну субстанцію?

При розгляді такого питання потрібно враховувати чимало обставин, адже, як відомо, кожна людина, хоч й існує тільки разом з іншими людьми, все ж приймає рішення індивідуально; та й смерть подія індивідуальна. Сексуальність і розвиток мови свідчать про суспільність людини. Жодна особа не повноцінна без інших людей, бо індивід має тільки половину репродуктивної системи і лише обопільні (чоловічі і жіночі) хромосоми характеризують людину вповні.

Те саме можна сказати про мову, а точніше, про спілкування. Приватної мови немає, та й мислення сутнісно пов'язане з мовою. Живе мовлення екстеріоризує мислення, тому мова – це найбільша сила людини. За М. Гайдеггером, мова – дім буття, який створила людина. Мова проникає в людину й одночасно перетворює її на людину. Ізольованість – не ядро, з якого постають спільноти, а спільність олюднює особу, реалізуючи її екзистенційний потенціал.

Водночас люди, звісно, не інструменти, і не тільки вони конструюють світ. Співвідношення між людиною та світом – це уявлення окремої особи про долю світу й співвідношення між двома екзистенціювальними особами, це піклування та взаємне визнання, обопільна від-

даність і взаємовідкритість, це форма уприсутнення для когось, тобто здатність людини жити заради іншого чи інших, це заангажованість інтересами близьких людей, урешті-решт це абсолютна шляхетність, довіра та лояльність. До прикладу, С. К'єркегор зазначає, що усупільнена особа може бути присутньою в Бозі, але тільки за допомогою власних чеснот.

Автентичність людини слушно окреслити визначеністю, волею та відповідальністю, на противагу натовпу чи отарі, де домінує бездумність, приглушеність та безвідповідальність.

Проблеми епістемології та онтології у філософії вкрай пов'язані. Епістемологія ставить питання: «що є, а що не є», й отже, таке питання вимагає відповіді про те, що таке реальність. Постає також питання: що первинно – епістемологія чи онтологія?

Р. Декарт, будучи на боці раціоналістів, а Дж. Лок – на боці емпіриків, дали новий поштовх підходу до розуміння людини. У цьому аналітичному контексті Еммануїл Кант досліджував умови, за яких людина може бути обмеженою, якщо йдеться про сприймання, знання та їх валідність. Сутнісно він з'ясував, що саме можна з упевненістю пізнати і що реальне та доступне для людського пізнання. М. Гайдеггер додає, що знати – це означає «бути у світі».

Загалом екзистенціалісти не мають терпимості до епістемології, стверджуючи, що вона становить псевдопроблему, тому що поняття «я існую» значно ширше, ніж поняття «я думаю»; «я є, отже, я думаю», «я є з іншими у світі, і цього не потрібно доводити, бо замість «я думаю» я насправді дію, а це поняття охоплює «я думаю».

Екзистенціалісти зосереджують найбільше уваги почуттям, бажанням і волі людини, а деякі навіть стверджують, що емоційність відіграє надважливу роль у процесі пізнання, і, як Кант, вважають, що знання має подвійну суть, адже містить інформацію, отриману від органів відчуття і з допомогою апріорних форм, які діють як активний елемент, що надає зміслу самій усистемненій інформації.

Людина себе постійно проєктує у власне довкілля, – говорять Гайдеггер і Сартр; вона вкидає себе в новий спектр можливостей, маючи на увазі майбутнє. При цьому очевидно, що її інтелектуальні властивості (здібності) розвинулись унаслідок її біологічних потреб, тому що розуміти світ – це означає давати собі

в ньому раду, знайти свою дорогу, пізнати відношення речей та імовірні небезпеки. Але тут доводиться категоризувати явища, і це є практичне розуміння, на відміну від теоретичного, яке розвинулося з прагматичних потреб. Кожна практика має під собою теоретичні підвалини. А шлях розвитку теорії – від окремого до загального, від конкретного до загального, від актуального до припустимого. Ось чому екзистенціалісти вважають практичне розуміння фундаментальним, бо в щоденному існуванні уява мотивована приземленими людськими потребами.

Знання та істина у рефлексивних інсайтах екзистенціалістів

Коли мовиться про знання, то маємо на увазі, що досягнута певна обізнаність із об'єктом дослідження. Але є питання: *як ми знаємо, що знаємо?* Існують різні форми знання: практичні й теоретичні; знання фактів, речей, людей, а також самознання та знання математичне, яке екзистенціалісти вважають тавтологією. Для них найважливіше – це пізнання людини, яке уможливають суб'єктивний та інтроспективний методи, а найкраще це зробити через сферу спілкування, яке виявляє певний рівень знань, поєднуючи не тільки спостереження, а й процес, який інтегрує почуття і волю.

Що таке істина? Чи вона перебуває в об'єкті чи в суб'єкті, чи, можливо, у співвідношенні між ними, або, ймовірно, і ще деінде? Нагадаємо, що традиційно істина – це судження, у яких відображені ознаки предметів, відношення між ними, чи факти, які не суперечать дійсності і підтверджені шляхом міркувань. Показово, що екзистенціалісти відкидають цей критерій як недостатній, вважаючи, що істина перебуває в конкретності екзистенції, себто у глибині внутрішніх переживань та відкритому екзистенціюванні окремої особи. Більше того, М. Гайдеггер зауважує, що людина може відшукати істину тільки в умовах свободи. Та й вільна вона настільки, наскільки відкрита світу, наскільки дозволяє комусь бути собою, причому без найменших застережень та без жодної маніпуляції, – і тільки тоді відкривається істина.

Емоції, як відомо, пов'язані з тілом, які ним виражаються, а також із психікою як їх носієм. Отож людина – психосоматична ціліс-

ність, внутрішні переживання якої часто доступні тільки тому, хто їх переживає. Важливо й те, що кожна особа з допомогою емоцій має здатність єднатися зі світом, від якого відділяють її простір і час. До слова, раціоналісти, емпірики і позитивісти намагаються приглушити діяльну феноменологію емоції як шкідливий аспект логіки.

Ще Блез Паскаль (1623 – 1663) визнав, що серце має своє раціо, яке сильніше від раціональності інтелектуальної. Людські емоції можуть бути шляхом до досягнення філософської істини. Вони не становлять антитезу логіці, бо емоційний погляд чи кут зору може бути глибший та інтимніший. Інтелектуальний, емоційний і вольовий складники не можуть бути розмежовані у внутрішньому світі людини, тому що вони постійно присутні у її живому психічному організмі.

Крім емоцій, котрі мають соматичні підвалини, як, до прикладу, страх чи злість, існують, як зауважував Кант, емоції, які раціонально спричинені, а також естетичні та моральні. Загалом емоції доречно розмежувати на первинні, або примітивні, і на ушляхетнені, на негативні та позитивні. Звісно, що емоції нелегко викликати за бажанням чи волею, а ще важче зупинити їх екзальтований перебіг за допомогою сили волі.

Тривога як атрибутивна ознака людської екзистенції

Тривога становить невід’ємний атрибут екзистенції і навіть вважається небезпідставним почуттям людини. Її причини виникнення досліджувалися різними вченими. Так, згідно з К’єркегором, тривога походить від первородного гріха. В природному житті це пов’язано з екзистенційним переходом людини від невинності до гріха, який також викликаний тривогою сексуального характеру.

Друга причина розвою тривоги, – це воля або неспокій перед важливим актом, чи хвилювання перед відкритими можливостями, коли особа повинна вирішувати дилему: «за чи проти». Третя причина вакуальнення тривоги пов’язана із співвідношенням у людському естві «тіла, душі та духу» і приведення їх до синтезу, до збалансованої єдності. Тривога – це особливе психоемоційне явище, притаманне тільки людині, яке з’являється внаслідок гріха та за умов потреби Божої ласки. У цьому контексті Гайдеггер, як і К’єркегор, узалежнює

тривогу від «падіння людини» та від первородного гріха, аргументуючи тезу, що людина «відійшла від себе», відчужилася від своєї істинної природи як свободи-екзистенції. На доповнення підкреслимо, що тривога виникає також через обмеженість і смертність людини. Вона позбавляє людей від ілюзій та хибної самовпевненості, конфронтує з відповідальністю та автентичністю конкретної особи.

Людські багатства та їх досягнення не звільняють людину від тривоги. Часто не зрозуміло, що нас тривожить, хоча екзистенція тривоги є завжди і всюди, вона вічно присутня в людині, котра перебуває у постійному вирі можливостей та свободи і тому стоїть віч-на-віч із власною автентичністю та свободою вибору. Співучасть людини у ковітальному світі деякою мірою відтягує її від неблаганності умов людської екзистенції, однак психічна енергія тривоги повсякчас існує. А це означає, що тривога онтологічно вкорінена, постійно відіграє першорядну роль, бо тільки під її впливом і поштовхом людина наближається до своєї автентичності. Примітно й те, що з тривогою тісно пов’язане піклування: старання і турботи про себе, сім’ю, родину, націю, довкілля, національний дім. Людина також виставляє себе наперед, виявляє власні можливості та обмеження, повністю усвідомлюючи свої падіння і тривоги перед спроможністю і страхом стати «нічим». Ось чому К’єркегор підкреслює важливість факту почуття людської свободи перед вибором свого майбутнього та перед тривогою, яка завжди супроводжує увагу й свідомість людської локальності та смертності. З іншого боку, Гайдеггер обґрунтовує обмеженість та свободу людського мислення. Натомість П. Сартр конфронтує свободу з порожнечою: свобода спричиняє своєрідне запаморочення через брак самовіри, а людина «завжди перебуває у свободі, щоб приймати рішення в даний конкретний момент».

Тривога відкриває людині очі на реальність її умов, а тим самим і на необхідність Божої ласки, – так думали К’єркегор, Марсель, Сковорода та інші філософи екзистенціального стилю. Зате в М. Гайдеггера явище тривоги окреслює далекосяжні та первинні можливості для відкритості, але одночасно тісно пов’язане із падінням людини та її втечею від самої себе й утратою своєї автентичності та зникненням у гурті. Воно наганяє особі почуття страху перед самоконфронтацією. Принагідно зауважимо, що втеча від падіння відрізняється від утечі

перед страхом. Страх має та віднаходить причину, а втеча від себе – це порятунок від невідомого, коли людина не може вказати причину тривоги, оскільки вона не має ні свого місця, ні предметності; але завжди присутня і постійно діє. Та й людина повсякчас повертається до волі та до своїх спроможностей.

Соціальні відносини певною мірою полегшують переживання тривоги, де найважливішою її причиною, згідно з Гайдеггером, є обмеженість і смертність людини. Тривога, як не парадоксально, пробуджує особу від ілюзій та хибних надій, конфронтує з її відповідальністю та автентичністю. Окрім утечі від себе, яка притаманна падінню, *онтологічна тривога* є найпершою пересторогою людині перед її падінням і втратою власної автентичності. С. К'еркегор говорить, що людина перебуває у постійному стані тривоги перед порожнечою, бо вона «вкинута на волю, щоб приймати рішення», а у її свідомість вічно вривається думка, що вона йде в напрямку прірви, опустошення. Крім того, вона також переймається невикористаними як слід у минулому можливостями.

Можна, звісно, певною мірою уникати тривоги, вдаючись до прийнятих норм поведінки та до загальновипробуваних і перевірених практикою цінностей. Однак і це врешті-решт також веде до падіння. Відтак тривога – це щось у психодуховному світі особи, чого немає змоги уникати, але до чого потрібно виробити відповідне настановлення. Аналіз тривоги проливає світло на природу людини як на істоту парадоксальну, навіть на абсурдну, тому що в центрі екзистенції перебуває вічно нерозв'язане напруження між свободою з її можливостями та обмеженостями і безкінечний страх перед порожнечою. Коли людина уникає визнання цих ірраціональних умов, то тим самим утікає від правди існуючого за нашої присутності буття.

Постає закономірне питання: чи справді тривога має таку ключову роль та чи є якась альтернатива у плінні людських почуттів замість тривоги? І чи це не дає нам неправильної та незаслужено песимістичної картини людини? І тут можливі різні відповіді. Так, М. Гайдеггер указує на важливість ще кількох людських почуттів, а саме на нудьгу, розпач та радість. С. К'еркегор розглядає нудьгу під естетичним кутом, зору, зауважуючи, що це веде людину до радикального пошуку самого сенсу та цінностей життя.

Воднораз Гайдеггер ставить питання: чи можна щастя трактувати як онтологічне по-

чуття? Якщо щастя адресує нам вказівки для доброго співіснування, тобто відкриває закони Буття, то тривога перестає бути основним рушієм і чинником у житті людини. Проте сам Гайдеггер, хоч і визнає почуття щастя, але при підсумковому осмисленні він усе-таки віддає пріоритет тривозі.

Поль Рікер (1913 – 2005) бачить, що почуття щастя та приналежності – це первинні почуттєві стани людини. Однак, якщо наше буття не є тим, чим воно повинно бути, тоді настає тривога.

Отже, щастя – це свідчення про те, що людина наближена до буття, і тому вона відчуває духовний спокій, інтелектуальну любов і блаженство, про що говорили Скворода, Декарт, Спіноза та Бергсон. Тривога – це тільки зворотна і негативна сторона людського життя, яка виникає внаслідок неавтентичної поведінки. А щастя – відпочатково первинне та онтологічне почуття.

Свобода, воля, рішучість і шляхетність як найважливіші риси екзистенціовальної особи

Логічно напрошуються такі питання: чи буття та реальність мають такий характер, який інспірує щастя, надію, спорідненість, себто викликає позитивні емоції, чи, можливо, позитивні емоції чужорідні та рідкісні у людському житті, а такі як тривога, нудьга завжди наявні? Наскільки людина зі своїми рисами є богоподібна? С. К'еркегор пише, що марним було б, якби вона найглибше розуміла християнство, але без належної і глибокої цінності цього для її власного повсякдення і не робила б з того відповідних висновків. Марнотним є й те, коли б навіть чиста правда стояла перед нею, але без належної зацікавленості та без відповідного зворушення, чи коли б така правда пробуджувала в особі страх, а не *беззастережну відданість та співмірний і консеквентний акт волі, тобто послідовне вчинення*.

Людину не можна розглядати як єдність думок, почуттів та волі, адже це лишень абстракції єдиної цілісності. Так само не можна бачити її статичною, тому що вона постійно динамічна й активна: у людському функціонуванні навіть відсутні стадії, а є прогресивність життєздійснення. Найважливішим, що характеризує людину є *вчинки та акти*, себто діяння і дії, котрі суголосні з глибокими почуттями, вірою та красою (естетикою). Екзистенційно натхненна особа наполягає на актив-

ності, яка дає їй конкретність і повноту, актуалізовану всецілісність її думок, пристрастей і вірувань, тому що без всебічної зайнятості, без емоційного сплеску та вольового рішення вчинкового акту не існує. Екзистенціалізм – це не прагматизм, акт екзистенціювання – не зовнішня дія. Хоч людину оцінюють за її вчинками і працею, але їх не можна ототожнювати з достеменною функціональністю людини.

Динамічність підкреслює тільки життєвість, тобто зміну буття. Проте людина – це щось більше від тих ролей, які вона грає. Це інтеграція персони, котра себе виявляє, структурує, а її вчинкові акти – це не тільки емпірично спостережувані дії, а натхненні діяння, у яких вона проєктує та реалізує власний самообраз. Такий екзистенційно організований акт слід розуміти як персональні самовдосконалення, самодовершеність, інакше кажучи, як учинок, котрий вимагає зусиль усього ества чи сутнісних сил людини.

Очевидно, що кожний учинковий акт характеризується волею, бо свобода, воля – це синоніми екзистенції. Для християнина свобода – це постулат: свободи не можна ні показати, ані довести, тому що вона випереджує феноменальний світ і саму екзистенційовальну особистість. Свобода не є ні народжена, ані визначена; отже, вона неспіймувана й цілковито передвікова та ірраціональна; це можливість, а не актуальність; вона все ж невлівима думкою, але визнавана через її діяльну екзистенцію.

Святий Аврелій Августин (354 – 430) стверджував, що свобода буває первинна та ірраціональна, тобто така, яка знаходиться у виборі перед добром і злом, і свобода остаточна, вирішальна, себто після вибору добра і правди, яка є початком, дорогою та кінцем мети.

Тривога породжується гріхом, диявольством і волею. Первинна свобода може перейти в анархію, а вторинна здатна перейти в компульсію правди і добра. Тоді християнство може бути зловживаним, адже свобода має у собі зерно самознищення, і тому може трансформуватися в тиранію. Без свободи немає гуманності. Свобода, воля – це засаднича передумова для творчості. Людина здатна творити і добро, і зло. Стати вільним не означає тільки звільнитись од чогось, але і для чогось. Християнські екзистенціалісти вірять у перемогу добра і творчості. Рішення, вибір, зобов'язання, ангажування – все явища, у яких вкрай різко й однозначно чітко виражається

акт волі-вчинення, адже людина – це і є її діяльне рішення, котре фактуально не тільки розум і досвід, але передусім її пафос та тотальність уприсутнення.

Рішучість – це самопрояв та самовідречення особи, адже щоб щось вирішити, потрібно і щось відкинути, що нерідко може бути драматично і болісно. Кожне персональне рішення одночасно обмежує можливості в майбутньому. Воно, втілюючись у вчинкових діях, повертає людину обличчям до самої себе, що й викликає тривогу, оскільки це означає дедикацію власної будучності.

Серйозне рішення вважається найбільш обґрунтованим у людському житті, і тому воно має доглибинний, трагічний, або світлий характер. Рішення повинно бути відновно посвідчуване протягом усього життєвого шляху особи. Тому воно пов'язане з тривогою, бо перед невідомим виникає щось невизначено зобов'язувальне. Скажімо, для С. К'еркегора особисто це було рішення вступити у шлюб, приятелювати, прийняти священницький сан, що мало консеквенцію [логічний наслідок діяння] на все його життя.

Габріель Марсель вважає найважливішою рисою характеру *шляхетність*, бо саме вона уможлиблює існування суспільного життя. Все, що людина вибере остаточно, належить їй, адже у цьому полягає її самоздійснення: вона входить у відкритість можливостей, у самоспрямованість, де її потуга застосовується тільки в діяльності. Отож, лояльність і шляхетність, і не тільки у стосунках до інших людей, а й до себе самої, є надважливими у житті. Тому потрібно остерігатися впертості та фанатизму, оскільки окрема людина може, перевіривши речі, бачити їх іншими, ніж колись. Окрім того, будь-які явища постійно відкриваються та збагачуються, коли людина глибше долучається до ось-буттєвості.

Схильності до чогось, звичаї, традиції критикуються екзистенціалістами як конвенційні (договірні) інституційні прояви, які відбирають у людини можливості приймати рішення, не зважаючи на те, що вона, набираючись досвіду, бачить сенс і мудрість спільності з її традиціями. У цьому синергійному контексті обмеженість і почуття провини – це ті самісні важелі, що вічно вплетені у людське життя.

Тривога, як зазначалося, завжди товаришує з волею, рішучістю і творчістю, а людська свобода повсякчас обмежена, тому що людські аспірації (придиhi) завжди підлягають космічним законам, які значно сильніші від людини.

Фактичність – це внутрішньо прийнята реальність, оскільки ніхто не вибирав свого буття, але відчув себе в даному стані, у даному довікеллі чи середовищі, у світі, і це є жорстокий факт, якого, на жаль, змінити не можна. (Тут мається на увазі расовий, соціальний, історичний, інтелектуальний стан та інші.) Фактичність – це протилежність можливостям. Людина завжди перебуває у ситуації, тобто у фактичній спроможності, а це означає, що кожна особа вкинута у певну життєву ситуацію.

Той, хто підноситься до вершин екзистенціювання ніколи не може втекти від напруження, створеного фактичністю та можливістю. Розуміння ситуації і мрія відкривають людські спроможності. Фактичність дуже часто демонструє свою радикальність, яка найбільше проявляється у формі обмеженості.

Смертність людини як екзистенційна проблема, підкування та остаточна фактичність

Екзистенціалісти заглиблюються не тільки у страждання, слабкості та силу людини, а й у її смертність, що не становить велику приємність, а є очевидністю, яку ігнорувати не можна. Людина – єдина жива істота, котра упродовж усього свого свідомого життя усвідомлює свою смертність, і ця усвідомленість має особливі консеквенції (логічні наслідки) у її житті – у рішеннях, почуттях й у вчинкових діях.

Смерть людина сприймає не тільки як щось таке, що закінчує історію, але й як щось значуще, що входить до історії і що істотно впливає на її творення. Смерть задає межу екзистенції, хоч, як відомо, ніхто не знає цієї дати. Тому на смертність потрібно дивитися під декількома кутами зору, як, до прикладу, та у якому сенсі смерть приносить завершення?

Відомо, що для Христа, для Сократа та для героїв чіхось високих ідеалів, смерть – не кінець, а навпаки, смерть – це насамперед кульмінаційна точка буттєвості. Знаємо також, що смерть жорстоко перериває нитку життя, і це породжує питання: яку цінність приносить смерть у ролі екзистенції? Який вплив на людину має внутрішня свідомість про неминучу можливість смерті, і зокрема у хвилини великого емоційного збудження?

М. Гайдегер пов'язує *смертність з підкуванням*, що є особливо складним явищем, оскільки воно походить від тривоги, яка випе-

реджає «вискік», у можливості та фактичній ситуаційності падіння. Екзистенційно напружена особа перебуває у постійній тривозі за долю близьких та дорогих їй людей та за своє майбутнє оточення. Вона безперервно мріє, бажає, планує, вирішує й у такий спосіб кидає себе в омріяну, але невідому чи швидше непевну, їй ситуацію заради всеосяжного підкування. І тут часто виникають небажані падіння й у підсумку – смерть. Ієрархічно остання становить найвищу та остаточну можливість, бо після неї вже іншого шансу немає.

Передбачення смерті пронизує все свідоме життя людини, і тим самим воно приносить певне обмеження цілісності. Показово, що ставлення особистості, яка усвідомлює свою смертність, до власного життя є цілком відмінним від ставлення особи, котра про смерть ніколи не думає і навіть виключає смертність з власних уявлень.

Фактичність свідчить про постійну по чергову зміну минулого з майбутнім та про остаточність – власне про смерть. Чесно сприйнята і передбачувана смерть може стати інтегруючим фактором автентичності екзистенціювальної особи й одночасно символом людської обмеженості. Отож дочасність людини свідчить лише про те, що все, що приходить у життя, від життя і відходить, а народження та смерть – це перша й остання точки-виміри, або це межі персональної екзистенції, у яких підкування, бажання, турбота виявляються в можливості, у фактичності, або ж у падінні, а послідовність – це сама по собі ознака обмеженості. Стверджується, що послідовність завжди свідчить про бідність розуму, адже людина насолоджується, знаючи, що робить тільки одну справу в певний час. Послідовність – це вияв лінійної, горизонтальної поведінки, звичайно з пульсуванням, де життя особи із його бажаннями та підкуванням не завжди буває бездоганно ланцюговим, а частіше організоване циклічно, утворюючи у підсумку найбільший цикл життєвого шляху.

Час минулий і час майбутній діалектично поєднані з теперішнім, адже пам'ять пов'язує минуле з теперішнім, а передбачення – з майбутнім. У будь-якому разі екзистенція неможлива без трансценденції часу. Для тварини реальне – це лише теперішнє. Для особи бути дбайливо наставленою означає проектування в майбутнє. Звідси постає низка узагальнень. Так, радикальна обмеженість у часі пере-

живається не тільки в послідовності, але і в часових рамках, коли існує тяжіння до негайних досягнень, які синтезують теперішнє з минулим і майбутнім. А в цьому закорінене людське бажання вічності. У повсякденному реальному житті такого цілковитого поєднання часових вимірів не існує. Тут не вистачає рівноваги й, крім того, типові амбівалентності супроводжують такі життєві ситуації.

По-перше, коли існує надмірне тяжіння до можливостей і майбутнього; коли все зосереджується тільки на бажаннях і на прийдешньому, яке переходить в ідеалізм і навіть в утопізм. Ще гіршою буває втеча у світ фантазій, який завжди залишається тільки бажанням, бо цілковито ігнорує фактичність. Усі серйозні бажання повинні брати до уваги фактичність, себто відкритість у певних ситуаціях. Знаючи, що реальності не завжди є радикально відкриті, але й бувають дещо прикриті, і що людина ніколи не перебуває в плані явно відкритих можливостей, потрібно також завжди зважати на минуле.

По-друге, коли зосередження на минулому веде до подібних ускладнень, тоді воно може паралізувати бажання надмірною тривогою і браком рішучості до досягнення особою радикальних змін та інновацій. У цьому випадку вона часто шукає захисту в ритуалах минулого, а почуття провини може паралізувати волю, породжуючи імпульсивні дії під тиском інстинктів, компульсій та інших біологічних механізмів самозбереження і не враховуючи свій людський потенціал і не використовуючи власні можливості.

По-третє, коли дефіцит балансу між минулим, майбутнім і теперішнім послаблює волю людини і робить її нерезолютною [, себто неенергійною, несміливою]. Особа без віри, без системи, без думки губиться в натовпі і стає залежною від обставин та від різного роду «авторитетів».

Екзистенціювати – це означає проектувати себе в майбутність, де завжди існує розбіжність між бажаним і реальним, прірва між екзистенцією та есенцією, між фактичністю та можливістю, між самоідеальністю та самореальністю. До цього ще й додається і «падіння», тобто недосяжність бажаного. Тому Ф. Ніцше передбачував появу «надлюдини». Натомість обмежена фактичністю особа, яка одночасно здатна приймати рішення, постійно піднімається то падає і безперервно переживає почуття провини.

Автентичність як справжність життя-екзистенціювання людини у вірі

Гріх у християнстві – це відчуження від Бога, а людина вічно прагне до свого справжнього життя – до автентичності. Це прагнення ставить перед нею все нові завдання упродовж життя, і тому вона постійно ставить собі питання: «Хто я, що я, чим мені бути та як мені вчиняти, щоб стати правдивою, гідною та досконалою людиною?» Причому ці питання стають ще більш тривожними із віком, пекуче дошкуляючи коли та стоїть перед прірвою, або перед кінцем життя.

Питання автентичності глибоко цікавить екзистенціалістів, та, на жаль, їхня відповідь є не цілком задовільною, тому що більшість з них поділяє думку, що людина не має Творця і не має праобразу. Вони вірять, що кожна особа сама творить себе й одночасно становить джерело та мірило цінностей. А це спричиняє ще більший тиск на людину і покладає на неї повну відповідальність, а тим самим викликає постійну тривогу, вагання, прискіпливі вимоги до себе та до свого довкілля, страх за кожне прийняте рішення чи за здійснений учинок, постійне самонедовір'я, як і недовіру до власного оточення.

Екзистенціалісти твердять, що людина «конструює себе» протягом усього життя і їй дуже рідко вдається домогтися себе, а ще частіше їй не вдається ніколи «себе» досягнути.

Філософи-ідеалісти говорили: «Стань тим, чим ти є», тобто увійди у свою суть. Натомість екзистенціалісти не бачать суті в людині, вважаючи, що вона не має «блюпрінту» [, тобто плану копіювання], а повинна сама особисто вирішувати це питання, бо кожна індивідуальність унікальна, і те, що кожен із нас стає собою лише настільки, наскільки використовує можливості свободи вибору. Так само людина є автентичною лише настільки, наскільки усвідомлює та викарбовує себе відповідно до власної самоуяви. Зовнішні чинники, моральні коди, закони та авторитети спричиняють неавтентичність.

Найвизначніший представник таких поглядів Жан-Поль Сартр говорить: «Ти вільний, і тому вибирай та шукай: жоден моральний закон не вкаже тобі, що маєш робити, тому що немає ознак гарантії у цьому світі, що цінності походять від Бога. Тому кожна людина повинна сама віднайти свої цінності, і тоді вона буде

автентичною, здатною себе контролювати та нести відповідальність за себе. Я роблю настанови для себе, і я вірю, що вони добрі і для всього людства».

Наведені твердження можна охарактеризувати як такі, що вміщують перенасиченість зарозумілості. Крім того, вони також і небезпечні, бо що станеться тоді, коли двоє людей захочуть бути богами та імплементувати відому фразу, висловлену Еммануїлом Кантом: «...хочу, щоб мої зобов'язання стали універсальними».

Альбер Камю, подібно як і Сартр, висловлюється так: «Я не вірю в ніщо, адже все є абсурдне, але я не смію сумніватися у валідності моєї прокламації...», бо сам протест у людини вказує на те, що вона не хоче бути трактована як об'єкт, а як достойна людина».

Напрошуються питання: чи наведені твердження не призводять до цілковитого індивідуалізму та релятивізму? Чи може бути допустима універсальна моральність? Чи така свобода не надмірна та чи не зумовила б вона повний хаос?

Мені видається з очевидністю, що в безбожному світі люди безвартісні, тому що цінність окремої людини є вартісна тільки у спілкуванні з іншими навколишніми, а для того необхідні соціальні правила, без яких неможливо досягти автентичності. Тому я відкидаю твердження Ж.-П. Сартра, що людина починає з нічого і сама створює цінності, але вірю, що вона народжується з орієнтацією до цінностей, і таким орієнтиром в неї є її совість – усвідомлення морального коду спільноти та почуття прикритості тоді, коли людина його зраджує. Хоча часом голос совісти – це і є імператив демонтувати стандарти спільноти.

Прикладом тут може послужити біблійна історія Авраама та Ісаака, у якій Авраам, на поклик голосу Бога, як індивід був готовий переступити етичні норми. А робив він це з обов'язку виконання Божої волі, під тиском внутрішнього голосу. В цій ситуації конфлікт рівнів свідомості вказує на те, що універсальну етику може перемогти Господня команда і власна глибока свідомість. У зв'язку з цим Ф. Ніцше писав, що «Ніхто, крім Творця, не знає, що таке добро, а що зло. Бог сотворив людину та дав їй мету, сенс життя і майбутнє, а тим Він і вказав на добро і на зло», а далі: «... але тому, що Бог мертвий, то людина повинна знайти супермена та йому коритися».

В унісон М. Гайдеггер говорить, що громадська свідомість – це голос спільноти; це загальне прийняття і добра, і зла. А свідомість

закликає людину, загублену в натовпі, бути чутливою до голосу власної совісти. Він також запитує: звідки той клич з'являється?, і тут же відповідає: він виникає із глибин власних почуттів, себто від автентичного Я. І далі: до кого такий голос адресований? Мислитель відповідає, що він спрямований до того, хто впав, до неавтентичного Я, тобто до такого Я, котре доміноване юрбою. Який зміст цього голосу? Відповідь така: тут змісту немає, зате є заклик «будь собою!», який зобов'язує кожную людину реалізувати свою потенційність.

Виходить, що без глибокого голосу совісти немає етичної творчості, тому мусимо слухати Бога, а не людину, бо совість може бути маніпульована, не чиста, до того ж треба остерегатися моралі «супермена».

Карл Ясперс указує на те, що ревне християнство таке, яке більше цікавиться силою та долею власної організації, ніж голосом Творця. Цим він не тільки підкосив власний авторитет, але і розійшовся зі своїм первинним завданням.

Життя людини характеризується постійним динамізмом, напруженням, боротьбою, намаганням чогось досягнути, які зумовлюються прагненням до волі, свободи, прийняття рішень, творчості, а також прагненням до цілей. На перший погляд, здається, що людина необмежена у своїх діях та можливостях. Однак виявляється, що існує всебічна обмеженість, включно із смертністю. Ми бачимо людину разом з іншими у соціальній гармонії та в інтеграції, але й виявляємо те, як її може поглинути соціум. Ми сприймаємо її, свідому власної цілі, але водночас її із почуттям провини та відчуженості від себе.

Життя також часто здається абсурдним, але динамічно поєднаним. І тут варто зауважити, що підходи до життя атеїстів та християн істотно відрізняються. Християни вірять у ласку Божу та у перехід життя зі смертю у вічність і тому часто нехтують волею людини, а чинять волю Божу. Цим, власне, й відкидають основну прикмету екзистенціалізму. Хоча тут варто додати, що рішення та воля виконувати Заповіді Божі залежить від індивідуального зусилля та від власного рішення самої людини. За М. Гайдеггером автентичність людини як її самодосягнення відбувається з допомогою Божої ласки. Це саме підтверджує К. Ясперс. А акт волі, який є головним чинником у характеристиці людини, котра екзистенційно, також є засадничим підґрунтям і в християнській поведінці. Інакше кажучи, християнство має багато спільного з волею

людини, тому що вимагає від неї резолютності: відкинь себе, умри, щоб досягнути життя.

С. К'єркегор покладався на ласку Божу, хоча й залишалося у нього питання: як її досягнути? Він не знаходив раціональних способів розв'язання даної екзистенційної дилеми, пов'язаної з особистою грішністю, слабостями, обмеженістю. Він вірив, що все залежить від інкарнації Бога, тобто від приходу Ісуса Христа на землю, що може бути досягнене тільки поєднанням віри і волі. Для цього мислителя це був момент «в особі Бога», коли він говорив, що щасливі ті люди, для яких такі моменти є продовжувані та повторювані.

У М. Гайдеггера подібний момент – це миттєвість «перед смертю», який є вирішальним і пов'язаним з вимогою покаяння та покаєння, бо людина, передбачаючи смерть, визнає свою обмеженість і слабкість та індивідуально виконує свій останній акт.

Обидва цитовані вислови мають есхатологічний тон, а саме безсмертність душі в К'єркегора, тоді як у Гайдеггера – інтегрованість теперішнього з минулим та майбутнім, що також підкреслює безсмертність душі.

Історичний характер життя людини як відповідального творця

Екзистенціалізм має швидше справу з інтенсивністю та з якістю життя, ніж з його змістом. Згідно з Паулем Тілліхом (1886 – 1965), зміст життя – це кінцева мета і цілеспрямоване рішення про її досягнення, які єднаються та інтегруються у формі екзистенції, зміст якої може змінюватися в кожній людині. Ця впливова філософська течія ХХ століття насамперед цікавиться людиною як індивідом й навіть виступає проти дегуманізованого колективізму. Вона не заперечує впливу соціальних чинників, які треба розуміти і враховувати, оскільки «людина живе з іншими у світі», у всесвітній спільноті, тобто в театрі, де кожен виконує свою індивідуальну роль.

Людині притаманна радикальна передчасність, а тому її життя має швидше історичний, ніж дочасний характер. Вона вловима тільки у спільному руслі. До слова, ковітальна історичність людини висвітлена Вільгельмом Дільтеєм (1833 – 1911), який говорить, що історія – це суто людське явище, тому що там є сталий процес та факти. І якщо процес та постійність – природні явища, які можуть бути пояснені каузальністю, то історичні факти відмінні, оскільки вони творені людськими факторами,

такими як амбітність, агресивність, голод, страх, цілеспрямоване рішення і т. ін.

Зауважимо, що природні явища, такі як урагани, потопи, пожежі, вулкани, також потрапляють до історії, але вони історичні тільки тому, що торкаються людських почуттів. Лише з появою людини з'явився історичний характер природної еволюції, з допомогою якої формується світ, хоч цілковитий контроль людини над природою не передбачається. Воднораз сама людина все більше стає об'єктом природничих дослідів, але її можна пізнавати лише шляхом співпереживання, у якому важливу роль відіграють почуття.

С. К'єркегор зазначає, що найважливіший момент в історії людства – інкарнація Бога, і що це – повсякчасна правда. Ф. Ніцше стверджує, що історія – декаденство, занепад, включно аж до нігілізму, і що неабияку роль у цьому занепаді відіграло християнство, а тому тільки «надлюдина» врятує людство. Він також цитує Гете, де говориться: «Я ненавиджу все, що мене вчить, але не збагачує та не прискорює темпу мого прогресу», бо ми вчимося історії не для того, щоб акумулювати інформацію, а для того, щоб поліпшувати рівень життя та ушляхетнити людські вчинки.

Людина може мати потрійне відношення до історії: а) монументальне; б) антикварне; в) критичне. *Монументальне* засвідчує те, що «величне існувало, а тому є можливим»; слугує стимулом для розвитку концепції людини в найсвітлішому сенсі, який всесторонньо поширює її можливості. Монументальне загалом – це щось рідкісне, неповторне, непересічне, таке, що дає поштовх до творчості та до великих досягнень.

Антикварний підхід обстоює пошану до минувшини, яка необхідна хоча б тому, що минуле і сучасне становлять стабільність. При антикварному відношенні не вирішується доля теперішнього: тут можна лише вчитися, як зберегти життя, а не як треба щось творити. Антикварність у цьому аналітичному розрізі може зводитися до нагромодження порохом припалих спогадів.

При *критичному погляді* людина повинна мати мудрість ламати минуле, виносити його на справедливий суд, проблематизувати, аналізувати та оцінювати.

Такий потрійний підхід до історії Ф. Ніцше рекомендує завжди, адже минуле може оцінюватися лише з вершин теперішнього. Тільки людина, яка переживає щось велике, може

заглибитися у величне минуле. До того ж історії притаманна циклічність, бо вона схильна до періодичного повторення.

М. Гайдеггер говорить, що людина, котра йде шляхом екзистенціювання, завжди є темою історії, що вона вся перебуває у світі та в природі, а її смерть – це об'єднувальний чинник минулого з майбутнім і теперішнім. З іншого боку, екзистенція як піклування та догляд має потрібну темпоральну структуру, що виявляється у фактичності, можливості та в теперішніх змаганнях. Внаслідок такої синтези досягається автентичність, яка через рішення приходить в образі смерті. Автентичність – це резолютність, що походить від лояльності до власного буття.

Безрезолютна особа – людина без віри. Віруюча ж людина завжди перебуває у процесі творення своєї майбутності, вимаєструє свою власну долю, за яку сама відповідає.

Майбутнє кожної людини та нації залежить від фактичності, від ковітальної обумовленості. Кожна генерація має свою долю та свою мету, а разом із спільнотою і власне зорганізування. Автентичність спільноти та особи залежить від резолютності, від рішучості. Неавтентичність – це рух за течією, як рух криги по воді, а рішучість вимагає дії, рішення, праці, зреалізованих актів.

Важливо, щоб людина була співучасником творення історії і не залишалася пасивним спостерігачем. Історія цікава не фактами, а можливостями, які вона відкриває: важливе не минуле, а майбутнє, тобто усвідомлення невикористаних можливостей для досягнення мети.

У поглядах Гайдеггера та Ніцше щодо аналізу історії існують подібності. Вони обидва твердять, що початок людського життя завжди могутній, хоча у процесі його здійснення особа своєю нерезолютністю зменшує свій потенціал. При цьому велику роль тут відіграє цілеспрямованість.

К. Ясперс, аналізуючи добу, відому як осьовий час, за 500 років до народження Христа, зауважив, що вже тоді філософи почали роздумувати над людським існуванням. Під тиском смерті людина переживає свою історію, хоча й позбавлена можливості остаточно пізнати свій зміст, бо обидва кінці особистого життєвого шляху, себто початок і завершення, залишаються назавжди невідомими. Звичайно, їх певним чином характеризують, що дає людині ґрунт, стимул та шлях до життєвласного здійснення. Однак історія найкраще пізнається через співучасть.

Унаслідок попередніх міркувань виникають питання:

1) чи твориться історія людиною, або іншими силами(?),

2) чи, можливо, «доля» формує історію, і все відбувається без людських зусиль(?),

3) чи історія прямує до певної мети, чи, може, вона кружляє по орбіті навколо деякої осі(?),

4) чи історія приносить у жертву певну суть та певну надію, або насправді все є фундаментальною абсурдністю?

Відповіді на ці питання, імовірно треба шукати в метафізиці. Очевидно, що історія – це роздумування над майбутнім, це встановлення мети на майбутнє та пошук шляхів і засобів до їх здійснення, а остаточно – це проєктування самотрансценденції.

Категорія індивідуалізму в екзистенціалізмі вельми сильна, а тому майже недоречним є те, коли беруться до уваги такі поняття, як нація, корпорація, робітничка спілка, світова монетарна фундація тощо. Але відомо, що Унамуно, Бердяєв, Сартр та Камю надзвичайно цікавилися спільнотами, і припускали, що ідеальна спільнота повинна б забезпечувати найдосконаліший розвиток особи, а, тим самим, і зміцнювати спільноту, тісніше та досконаліше організувати соціальну структуру, ввести потрібну та відповідну інфраструктуру, завжди беручи до уваги життя усупільненого індивіда. Мета спільноти повинна зводиться до того, щоб зберегти людину від недуг, від голоду «бідноти, економічного визиску, від неналежної» експлуатації природних багатств та від загрози деперсоналізації й дегуманізації. Маючи такі цілі слід постійно пам'ятати про реальність, щоб оминати загрозу утопізму.

Політичні погляди екзистенціалістів були різні: М. Гайдеггер був нацистом, К. Ясперс – опонентом Гітлера, Сартр та Камю були комуністами, Бердяєв – антикомуністом, але в загальному всі вони були певною мірою анархістами.

Метафізика, онтологія, сенс життя і постулати екзистенціалізму

Статус метафізики змінюється разом з історичними періодами, але найбільші зміни відбуваються тоді, коли існує велика зацікавленість абсолютною реальністю. Існує спекулятивна метафізика, яка намагається, за допомогою логічного мислення, «охопити явища у світі», і не дає змоги досліджувати їх

емпіричним способом. Такими методами користувалися Г'юм та Кант. Крім спекулятивного методу, існує ще описовий, який займається описом загальних категорій, за допомогою яких людина намагається зрозуміти світ та пояснити явища. Екзистенціалісти загалом не мають довір'я до спекулятивної форми метафізики і вважають, що людина не компетентна в тому, щоб охопити конкретні реальності персонального екзистенціювання і вкласти їх в універсальну й раціональну систему. Скажімо, звідси вповні зрозуміло чому С. К'єркегор гостро критикував систему Г.В.Ф. Гегеля.

Екзистенціалісти не є позитивістами і не відкидають метафізики, оскільки і сама екзистенція не становить об'єктивне емпіричне явище. Вони згодні зі Святим Августином, який каже, що людина – це «невпіймана глибина», котра не може бути ізольована від власного оточення, від світу, часу та історії.

Більшість екзистенціалістів, посилаючись на Канта, який указав на обмеженість раціонального підходу до метафізики, вважає, що метафізика буває досяжною лише «духовністю – духовності – через духовність», бо доглибинно людський феномен не вичерпується жодним раціональним емпіричним описом.

М. Гайдеггер ґрунтовно займався проблемою буття, яку він виклав у праці «Що таке метафізика?» («Was ist Metaphysic?»). Шлях до пізнання людини – це не стільки інтелект чи органи відчуття, скільки її екзистенція в найширшому розумінні цього слова. Вона найкраще пізнається тоді, коли перебуває у критичній ситуації, де здатна себе найбільше, чітко, щиро й відкрито виявити та найповніше заглибитися у бачення свого власного життя. Виникає питання: чи таке бачення має пізнавальний характер? Якщо так, то наскільки?

Онтологічна мова побуджує та викликає розуміння, але вона його не пояснює, а тому носить емоційне забарвлення і схожа до об'явлення, до містичного бачення чи до поезії. Тоді чи слушно в таких випадках говорити про істину та про розуміння, про знання і навіть про метафізику, чи про онтологію, якщо людина керується особистісним поглядом та визнає, що це відбувається під впливом внутрішніх емоцій та при її суб'єктивній співучасті у пізнанні істини?

К. Ясперс підкреслює, що людина, перебуваючи у складній або в критичній ситуації, інтенсивно, щиро і чесно шукає відповіді на питання: *чи існує та який сенс життя?* Вона намагається відшукати мету життя та шляхи

до її досягнення. І лише тоді різко відчуває дар та благодать самого життя в образі смерті. (Я мав нагоду, перебуваючи в ізольованому бункері, очікувати виконання присудженого мені смертного вироку, тому можу власним досвідом підтвердити, що людина саме в таких умовах найбільш чесно веде «сама із собою діалог» у пошуках правди: див. [2; 4].

Отже, зустріч зі смертю – це ситуація, яка здатна сколихнути людину, зробити її правдивою. При цьому треба завжди пам'ятати про необхідність тут волі, яка тісно пов'язана із совістю та зі смертністю особи. Так, вона, усвідомлюючи власну трансцендентність, перевершує свою смертність, прагне до свого «начала», яке незрозуміле науці. І тут виникає питання: чи трансцендентність Ясперса – це Бог? Виходить, що так. Хоча, імовірно, ці два поняття і не ідентичні, але, принаймні на думку Ясперса, це щось вічне, незнищенне, незмінне джерело, яке всіх і все охоплює. Його не можна збагнути ні думкою, ані уявою. І якщо ми це називаємо такими категоріями, як буття, причина, початок, вічність, незнищенність, то не можемо підібрати справжньої назви, яка повністю відповідала б змісту цього поняття.

К. Ясперс зауважує, що трансцендентність – це не метафора, а щось таке, що має до людини глибоке відношення і сильний потяг. Це щось незбагненне, але водночас і щось, що ми прагнемо збагнути. Чи тут ідеться про розуміння чи про знання? Усе залежатиме від того, який зміст буде вкладено у поняття «знання», бо тут немає ані концепцій, ані доказів, а є тільки «філософська віра», яка має зміст і визнає трансцендентність як моральний імператив. М. Гайдеггер додає, що Я стає свідомим власної порожнечі та обмеженості через онтологічну тривогу перед лицем смерті. Тоді й настає сильне внутрішнє змагання та зустріч з вічним буттям.

У пошуках остаточної реальності стара метафізика вважалася раціональною та об'єктивною. Екзистенціювальна особа оголошує, що існує якийсь погляд в остаточної реальність, якої словами описати немає змоги. Дослідження бувають раціональними, критичними та аналітичними. При цьому уникається фанатизм, вузький інтелектуалізм, раціоналізм та емпіризм. Висновується, що природничі науки не дають знання про буття. Вони можуть лише описати дочасні до нього об'єкти, та й не цікавляться питаннями сенсу життя, життєвої мети, цінностей. Але на шляху наукових роздумів людина усвідомлює свою обмеженість

і знаходить джерело, яке дає їй мету та життєвий сенс. Однак це джерело перебуває поза межами природниче упереджених наукових досліджень.

І. Кант писав, що метафізика – це природна диспозиція розуму. Людина часто заглиблюється у явища, невлімовим розумом, і це відбувається не тільки внаслідок інтелектуальної наснаги, але і внаслідок екзистенційного запалу.

Онтологічні питання завжди хвилюють людину, тому що стосуються мети її життя та життєвих цінностей. Ризик буває завжди, адже, вибираючи окреме реальне, можна вибрати щось уявне та нереальне. Примітно й те, що інтелектуальні домагання пізнати переплітаються із бажанням «бути». Нерідко з'являються навіть особисті намагання пізнати речі силою факту. Цей особистий персональний фактор стає ще сильнішим, коли особа наближається до метафізичного пізнання. Це відбувається тому, що маємо справу з остаточними переконаннями, які формують людське життя.

Метафізика має релігійний характер, і тому вона впливає на людину та формує її. І це закономірно, адже всі люди прагнуть пізнати щось, що існує поза звичайними фактами, поза наочним світом, і врешті-решт своїми інтелектуальними намаганнями пізнати Бога. Метафізика змінюється плином історії, особистості, філософської думки, її поглядів та чуттєвості.

Треба додати, що хоч жодна онтологія не є вичерпною, однак онтологічний погляд слушно визнати ціннісним знанням, яким володіє людина. Хоча істинність онтологічного знання об'єктивно не можна довести, але названий підхід дає інтерпретацію екзистенції окремої особи і створює базис для поширення структури інтелектуальності і розуміння. Цим самим підтверджується онтологія. Тоді як метафізика – це пошук остаточної реальності, а в релігії – пошук Бога.

Екзистенціалісти говорять про Бога не на ґрунті раціонального аргументу, а на основі сенсу людського життя, що унаслідок виявляється в гідному пошуку в найширших межах. У будь-якому разі екзистент знаходиться в напруженні між вірою і сумнівами. Зокрема, Бог у метафізиці екзистенціаліста ідентифікується *із джерелом ласки та правосуддя в глибині людського єства*. Бажання пізнати остаточну реальність Бога – це найважливіше метафізичне завдання. Друге не менш важливе завдання – усвідомити кінцеву мету людського життя,

що вакуальне проблему невмирущості чи вічності людської душі. Зазначені два питання тісно пов'язані між собою, і, звісно, позитивна відповідь на перше з них становить аналогічну відповідь і на друге, бо кожен індивід не може бути загублений разом зі смертю. Важливою є інтенсивність людського життя, яке переходить якісну трансформацію разом із бажанням вічності, особливо в інтенсивних та критичних моментах повсякдення.

Екзистенціальний аналіз вказує на суть людини, якої не можна досягнути в ранньому житті, але існує певна можливість досягнення її аж після смерті. Феноменологія надії звертає увагу на властивість особи «бажати поза смертю», бо усвідомлювати власну смерть означає «бажати чогось після смерті», передовсім при її відкритості до можливостей і до трансценденції.

Якщо всесвіт безбожний та абсурдний, тоді немає й остаточної мети для особи. Але оскільки всесвіт повний сенсу, у якому є Бог, існує буття і трансцендентність реалізує творчі можливості людини, тоді логічно думати, що досягнені цінності не можуть бути загублені.

Екзистенційний філософ, зокрема психолог, відчуває обов'язок указувати на все, що суперечить автентичності людини. Він також прагне впливати на психологію, освіту, літературу, мистецтво, етику й теологію, і покладає надію на краще розуміння природи та рис особистості здорової та недужої людини.

Екзистенціалізм виступає проти легалізації, бо це щось таке, що нав'язане людині ззовні, що придушує її автентичність й удобрює ситуаційну етику, тобто етику, яку людина приймає від когось у даній ситуації, будучи чесною із собою та зі своїми обов'язками щодо спільноти. Такій етиці, очевидно, притаманні індивідуалізм і суб'єктивізм, але вона підтримує вибір розуму та чесності і не визнає переваги закону.

Етика, яка підтримує правильність, повертається назад – до традицій, звичаїв, забезпечує стабільність, але одночасно й спричиняє загрозу стагнації. Етика, яка акцентує інтелектуальні ресурси на ситуаційному ось-бутті, зорієнтована на майбутність. Однак існує загроза беззаконня через часту мінливість ситуації, тому й потрібні закони, які б людина приймала та дотримувалася їх усім своїм єством.

Теологія базується на вірі та на об'явленні, а релігія представляє доктрину людини. Завданням християнської психології є не спекуляційні уявлення про Бога, а розуміння

людини та її ставлення до Бога – її надію, любов, бажання, гріховність, обмеженість, віру, яка глибше відкриває нові горизонти божественності в людині. «Порох» біблійний – це екзистенційна фактичність, а «дух життя» – це відкритість до можливостей.

Гуманістична етика, мабуть, ніколи не замінить сили віри в Бога, яка особливо проявляється в людині, коли та перебуває в крайніх та у критичних ситуаціях і відкрита до правди. А про Бога можна говорити тільки в момент віри-екзистенції.

Екзистенційна психотерапія Тілліха та її філософські засади

Пауль Тілліх (Paul Tillich) у статті «Екзистенціалізм і психотерапія» («Existentialism and Psychotherapy» [13]) вказує, що всі системи психотерапії базуються на концепціях, які спонукають до дослідження та застосування їх у психотерапії. Однак дуже багато із цих систем характеризуються відсутністю філософських засад, а відтак і невизначеністю фундаментальних, логічнопов'язаних й усистемнених принципів.

Спробуємо обґрунтувати *філософські основи психотерапії*, включаючи екзистенціальні психозмістові елементи.

Філософські ідеї виникають як необхідність рефлексивного осмислення суперечностей. Отже в нашому випадку на противагу сенсуалізму постає екзистенціалізм. Ми віримо, стверджує П. Тілліх, що існує можливість описати есенційну природу та структурне становище людини. Крім цього, Ж.-П. Сартр переконує, що людина не має жодних властивостей і є лише тим, чим себе створить. Але з вищесказаного Сартром слідує, що людина таки має властивості себе творити, а отже має ознаки-риси і свободи волі, себто містить два основні елементи сенсуальних доктрин. Екзистенціальний спосіб філософського міркування виключає можливості негативного опису людини, тому що та не має праобразу та властивостей порядної чи досконалої особи. На питання, чи існує можливість чистого сенсуалізму в людині(?), відповідь може бути «так» тільки тоді, коли людина, яка перебуває у пошуку сенсу, зупинить себе. А насправді в реальному житті вона має у собі сенсуальні та екзистенційні узмістовлення. *Тому психодинамічна практика повинна би брати до уваги погляди сенсуалістів та екзистенціалістів у їх взаємодоповненні.*

Психічна недуга – це одна із ключових тем екзистенціалізму, і тому для успішної терапії необхідно застосовувати двосторонній підхід у конструктивній філософській матриці, котра є парадоксальною: щоб зрозуміти гріх, потрібно мати концепцію добра, щоб зрозуміти відчуження, треба досягнути і знати властивість людини. Психотерапія завжди повинна базуватися на доктринах про людину, про життя та буття.

Загалом терапевт у своїй діяльності покликаний якомога частіше звертатися до філософських трактувань та позицій і не повинен себе ідентифікувати з якоюсь певною філософською течією. Максима тут така: *без філософського міркування терапевт успішно працювати не зможе.*

Філософські проблеми, які найчастіше виникають у психотерапевтичній практиці, пов'язані з ідеалізмом та натуралізмом, тобто з двома головними і протилежними течіями, характерними для Європи у XIX – XX століттях. До прикладу, детермінізм З. Фрейда (1856 – 1939) має своє коріння в натуралізмі, а його моралізм походить від ідеалізму. У ході терапії цей мислитель повторно відкрив платонівське несвідоме, яке ставить численні перепони моральній людині у її самодосягненні. Тим самим він знищив праобраз особи як людини доброї волі та змалював її такою, яка здатна творити і добро, і зло, що дуже важливо в екзистенційному способі філософського розмірковування.

Друга притаманна людині риса – це її схильність до трансценденції, яку З. Фрейд назвав «сублімаційним процесом», до якого вона дуже часто вдається, й унаслідок чого постають мистецькі та культурні цінності. Мовиться про позитивну творчу працю з добрими та благородними намірами, зі свobodною волею та цілеспрямованістю. Для того, щоб особа прагнула досягнути щось цінне та благородне, вона повинна робити глибокодумні рішення і вчинки. Така атрибутивна риса притаманна саме людині, котра стала на шлях екзистенціювання.

Чи існує відмінність між екзистенційною і невротичною тривогою та почуттями порожнечі і винуватості? І далі: чи за допомогою психоаналізу можна зліквідувати екзистенційну тривогу?

Виходило б, що так, бо між ними немає квалітативної різниці. Але чи справді можна переконати людину, щоб вона повірила у своє вічне наземне життя і не бачила своєї смертності, не відчувала винуватості, або також не переживала відсутності сенсу життя? А не-

безпідставна тривога, особливо згідно із Сартром, базується на його твердженні, що людина приходить і твориться з нічого і що вона в ніщо відходить.

Психотерапевт має не тільки право, але й обов'язок намагатися допомогти людині у її недугах, які постали внаслідок відмінності між її властивостями і поведінкою.

Залишається питання: яку роль у процесі лікування відіграє думання та дія? Чи деструктивність також характерна риса людини? І коли окрема зріла особа живе згідно із властивими їй нормами, то вона внаслідок цього відчуває задоволення та насолоду?

Психотерапевтичні спостереження вказують на те, що норми та принципи людської поведінки повинні відповідати саме людським прикметам, а не екзистенційним спотворенням. Важливо, що релігійні заповіді демонструють конкретне розуміння властивостей людини, бо вона без окреслених цілей, норм та напрямків діяння завжди почуває себе тривожно, що особливо виражено в дитинстві, інакше кажучи тоді, коли людські властивості бувають ще найменше змодифіковані та не спотворені оточенням. А це означає, що *релігійні вчення виражають основні властивості людини*. Про це варто подумати та завжди пам'ятати церковним ієрархам та душпастирям, бо на них великою мірою накладена відповідальність за збереження автентичності, суті, себто есенції, людини.

Життя вказує на відмінність між суттєвістю та екзистенційністю людини.

Важливим фактором у терапії є саме *ставлення терапевта до пацієнта*, де останній відроджується у процесі спілкування з іншою людиною. Співвідношення, а не що-небудь інше, має тут першочергову вагу. Всі духовні функції людини базуються на її моральній самореалізації, а моральність – це не лояльність чи слідування законам; лояльність – це *послух власному центральному Я*, котрого особа досягає тільки при співучасті з іншими.

Природа стає відкритою для контролю і для оволодіння, але людина – ніколи; людина не може стати об'єктом контролю та опанування без того, щоб згубити власну гуманність, або суть. Пацієнт у терапії не має бути розглядуваний як об'єкт терапевта, тому що тоді постане змагання між ними. Терапія повинна бути місцем, у якому психічно вразлива особа відкриває свої властивості та в них упевнюється.

І ще одна значуща властивість людини – присутність у світі, а не тільки у власному

довкіллі, як це відноситься до інших живих речей у природі. І цьому є пояснення: світ людини не обмежений ані часом, ані простором, тому що вона єднається з оточенням як за допомогою своїх почуттів, так і відчуттів, хоч такі властивості та свободність ними користуватися не завжди легкі, адже конкретна особа буває часто схильна робити себе в'язнем власного середовища та обраного нею авторитету.

Без філософської доктрини людини, без концепцій, розуміння її властивостей, природи, суті позитивний процес психотерапії буде лише випадковим (див. детально [5; 7; 10]).

Швейцарський психіатр Людвіг Бінсвангер (Ludwig Binswanger, 1881 – 1966), посиляючись на Гайдеггера, зазначає, що внутрішнього світу людини не можна збагнути за допомогою теорії біологічної, механічної чи психологічної, тут буде в нагоді лише феноменологічно висвітлена філософема «буття у світі»; тобто погляд на людину у своєму засвіті, який одночасно співзвучний з іншими людьми та речами. Ось чому екзистенційна психологія завжди має на увазі потенціальність людини до трансценденції. А психоз та невроз, як вважає Бінсвангер, постають унаслідок її відхилення від самодосягання, від самовдосконалення.

Екзистенціальний аналіз, як і інші системи психотерапії, починається з ознайомлення терапевта із життєвою історією пацієнта. Терапевт при тому не пояснює розказаної йому історії, а сприймає її як власне намагання модифікувати тотальну психічну структуру пацієнта у його самобутньому засвіті.

Психотерапевтична процедура намагається задіяти людину в оновлене переживання її «втечі від себе», а терапевт тут приймає роль провідника того, хто загруз у дорозі, «намагаючись досягнути вершин», але хто боїться як йти далі вгору, так і повертатися назад. При цьому терапевт вірить, що коли пацієнт належно зосередиться на своїх можливостях, тоді він відшукає належну дорогу для дальшої життєвої мандрівки. Як лікар-психолог він повинен бути «присутнім з пацієнтом, екзистенційно функціонувати з ним у тій самій площині так само інтенсивно працювати над його проблемою, як і сам пацієнт. Іншими словами, шукаючи себе, рухаючись із минулого у майбутнє і навпаки, але він як психотерапевт ніколи не сміє засуджувати пацієнта чи давати йому поради або вказувати напрямок дій.

Сни в екзистенційному аналізі сприймаються як «особливе буття у світі»; вони не пояснюються так, як це практикується в кла-

сичному психоаналізі, а мають важливу терапевтичну валідність, тому що дають пацієнтові додаткову модель буття у світі – нову відкритість й більші можливості. У такий спосіб людина може застосувати свої мрії та свої сни в реальному житті. До того ж слід завжди пам'ятати, що екзистенційна структура людини – це не щось стале, непорушне, а це процес, рух, перебіг.

Психотерапія – це процес відкриття нових структурних можливостей, для чого необхідно приймати людину в її цілісності, а особливо разом з її емоціями, бо вони є вісью присутності, котра притягує її особистий світ у центр явищ.

Екзистенційний аналіз вишукує та деталізує найбільш критичні внутрішні реальності, такі як страх, тривога, смерть, безсмертність, порожнеча, присвячує більше уваги теперішньому, а минулому та майбутньому лише настільки, наскільки вони проявляються у сьогоденному. Адже теперішнє – це місце зустрічі минулого з майбутнім, де оприявнюються всі можливості вибору та рішень: тут вирішується доля майбутнього, тому що людина завжди буває вільною приймати рішення. Отож основними рисами екзистенціального аналізу є заглиблення у переживання особи, передусім занурення в критичні аспекти її переживань у теперішньому часі, що й призводить до визнання важливості ролі рішень і виборів на життєвому шляху.

Коли екзистенційна філософія застрягне в догмі, тоді вже зникне екзистенціалізм та його мета – *людина-екзистент*. Екзистенціалісти йдуть глибше самих настроїв та сенсацій, і зосереджуються на ось-бутті на противагу порожнечі. Людина завжди перебуває у центрі між буттям і ніщо, й тому в екзистенційній терапії розгорається боротьба за «бути чи не бути».

Габріель Марсель визначає себе на стороні буття, а Сартр та Камю – на боці порожнечі, Марсель бачить «світло та життя, він завжди оптиміст та дорожить буттям і Божою ласкою, а Сартр відкидає релігію й убачає прірву і ніщо.

У будь-якому разі екзистенціальний аналіз характерний тим, що не має твердих догм і сталої аналітичної практики, в ньому домінує гуманність у поведінці та відсутність критики й директив. Тактично психотерапевтам рекомендується концентруватися на суб'єктивних переживаннях, а особлива увага присвячується критичним ситуаціям, у яких почуття клієнта набирають тривожних форм.

Не підкидаючи екскурсій у минуле, терапія концентрується на теперішньому. *В терапії тільки сам пацієнт вибирає собі мету і приймає рішення.* Натомість терапевт зосереджується на переживаннях так, як їх описує пацієнт, і ніколи не фіксується на категоріях та діагностиці. Він звертає увагу на те, що впливає на формування симптомів та що створює бар'єри людській свободі.

Минуле та майбутнє відіграють важливу роль у теперішньому, і тому неправильно їх ігнорувати, особливо тоді, коли вони надто впливають на психічну динаміку людини. Все береться до уваги, водночас терапевт не повинен дати себе спровокувати та застосувати свої здібності при виборі мети і прийнятті рішень, тому що такий вибір і розв'язки у терапії належать виключно пацієнтові.

В екзистенціалізмі немає несвідомого, але існує безмежний потенціал та свобода рішень, вибору і дій. Тому терапевт уважно стежить за способом поведінки пацієнта, де метою екзистенціальної терапії є *самопізнання та використання пацієнтом власного потенціалу.*

Християнський екзистенціалізм свідомий Божої присутності та потрібності Божої ласки.

Англійський філософ Рональд Девід Лейнг (R.D. Laing, 1927 – 1989) у праці під назвою «Роздвоєння себе: екзистенційне дослідження нормальної та божевільної людини» («The Divided self: An existential Study in Sanity and Madness», London 1960) доводить, що людина може реально відчувати свою присутність у світі та з ним нарівні спілкуватися лише тоді, коли вона є онтологічно самовпевнена; тоді вона здатна належно зустріти всі життєві перепони (соціальні, етичні, духовні, біологічні) та затримати свою ідентичність.

Первинна онтологічна впевненість бере свій початок з народження людини; немовля почуває себе дійсним в усіх своїх діях та поступках, і приймає своє оточення як життєву реальність. Особа диференціюється у своєму оточенні до того часу, коли чітко відчуває свої ідентичність, цінність, здатність фізичну, інтелектуальну, проживає належне їй місце у просторі й у часі, а також стає свідомо свого дозрівання, життя, власної смерті.

Вищенаведений стан первинної онтологічної впевненості не завжди ідеальний, але саме тоді людина почуває себе менш реальною, слабше диференційованою у світі, має нечітку ідентичність і послаблену автономність, що вирізняються дефіцитом послідовності. Така людина не має довір'я до себе та до власного

оточення, і її негативна настанова буде мати деструктивний вплив на неї, на її здоров'я і на її довкілля. Замість того, щоб жити повним ентузіазму життям вона нереально та безуспішно бореться за самозбереження й у підсумку, головню через невдачі, тому що завжди змагається з нереальністю, може розвинути абсолютний психоз.

Коли людина не може сприймати своєї реальної індивідуальності, власної значущості, своєї життєвості та власної відокремленості, тоді входить у світ ілюзій і починає нереально боротися за збереження своєї ідентичності. Вона від усіх людей ізолюється і «зашкаралупується у власному світі», а при тому ще більше втрачає контакт з реальністю. Зовнішні чинники на таку людину не мають більше відповідних впливів, вона тоді не здатна спілкуватися з іншими людьми, а часто і зі своїм природним оточенням.

Тривогу, яка охоплює і яка контролює онтологічно невпевнену людину, слушно розмежувати на поглинаючу, вибухаючу і на заморожуючу.

1. *Поглинаюча тривога* буває тоді, коли людина бореться за власну екзистенцію з великим страхом, щоб уникнути «поглинання», або щоб не «потонути». Брак самовпевненості в такої людини буває настільки шкідливим, що спілкування з навколишніми стає майже неможливим. Вона все боїться, що «потоне», комунікуючи з іншими людьми, або що її поглине якась ситуація. Вона не має стабільності у своїй автономії, і тому боїться всякого зближення, а найбільше жахається любові.

2. *Вибухаюча тривога* постає тоді, коли особа, наводячи контакт із реальністю, жахається від того, що життєва ситуація небезпечна і що вона її знищить або розірве. Така особа не тільки відчуває порожнечу життя, а й боїться її заповнити, бо спроба контакту з реальністю наводить на неї жах. Вона часто страждає манією переслідування, нікому не довіряє та боїться навіть самої себе;

3. *У замороженій ситуації* людина почуває себе тоді, коли стає кататоніком та неспроможна на жодні емоційні прояви, поводячи себе абсолютно пасивно, немов «корок на хвилях бурхливого океану».

У психотерапевтичній ситуації пацієнт не може бути розглядуваний як приклад чи як носій особливих недуг, але він має бути прийнятий як достойна людина зі своєрідними життєсприйманнями, з особливими ставлен-

нями до зовнішніх стимулів і, щонайважливіше, він повинен бути осягнутим як особа із самобутнім відгуком на поклик внутрішнього голосу, який часто вимагає реалізації власного потенціалу в конкретно даному та обмеженому часі. Терапевт мусить пам'ятати про людські властивості, дати знати про свою «присутність» і, виявляючи почуття любові, об'єднатися з іншими присутніми, а в терапевтичній ситуації має таке ставлення до пацієнта, щоб він міг себе реалізувати.

Для успішного та здорового життя необхідне респектування власної біологічної природи людини. Щоб особа могла жити, вона вимушена мати потрібний для неї приплив та належний, вплив повітря, адже всякі спроби маніпуляції дихального процесу, включно із затримуванням нормального вільного віддиху, не тільки призведуть до погіршення здоров'я, але можуть містити загрозу і самому життю.

Подібно до того, як цього вимагає біологічна природа, людина також покликана респектувати свій інтелект, своє соціальне та економічне оточення, власні культурні надбання і самісну духовність, яка властива і є володінням тільки конкретної усупільненої особи. При цьому не потрібно доводити, що остання має справу і що часто конфронтована з таємницею буття. Це означає, що психотерапія часто відбувається на тій самій території та у тій самій площині, що й релігія. Воднораз треба завжди пам'ятати, що існує відмінність між наукою і релігійними переживаннями. Релігійні почуття уможливають трансценденцію людини, тому не можна забувати, що окрема особа страждає, коли її суть не гармоніює з її реальністю.

Головною характеристикою терапевтичного процесу є «перебування разом з пацієнтом», тобто заглиблення у його переживання, розуміння та некритичне сприймання його таким, як він весь час себе подає. При цьому апробування пацієнта, яке часто висловлюється фразою «будь собою», ніколи не повинно бути інтерпретоване як «мене це не обходить, чи мені байдуже, що пацієнт вирішить», але ця фраза має бути інтерпретована як умова, що дає змогу пацієнтові проявити свою суттєвість. *Адже правда може себе виявити лише в атмосфері беззастережної свободи. Суть правди оприявнюється через свободу.* Звідси логічно слідує, що *властивість або есенція людини – це її потенціал.*

Таке беззастережне прийняття пацієнта означає визнання права за ним як за людиною на самовизначення, що уможливорює його

творче зростання та розвиток потенційності. Безумовність вказаного прийняття свідчить про високу етичну якість, коли особу сприймають не як об'єкт маніпуляції чи як об'єкт дослідження, а як суб'єкта, адже маніфестується підтвердження її права бути собою, передусім любленою і шанованою, й у такий спосіб, себто через спільні переживання, доглибинно себе пізнати.

Завдання терапевта – не «лікування пацієнта», а «збагнення його стилю буття у світі» та мобілізування його свідомості і почуттів, які дають змогу йому йти в напрямку вибраної ним мети.

Психодинаміка людини змінюється разом із глибшим пізнанням своєї суті.

Онтологічно психопатологія виявляється як комплекс реакцій, викликаних внутрішнім голосом сумління, котрий говорить людині, що людина відійшла від свого автентичного буття й узурпувала за собою право жити в опозиції до світу і що вона профанує свою свідомість та свій інтелект на противагу дії космічних законів. У цьому разі страждання нагадує їй, що вона не відповідно поважає силу, ласкою якої екзистенціює, до прикладу, такої як час, та чи вона його належно використовує, чи може ним зловживає або прогавлює.

Людина завжди більшою чи меншою мірою конфронтована із власними важливими рішеннями, тому наслідки таких конфронтацій не завжди бувають правильно передбачені й неповно відомі, але вона завжди перебуває в опозиції до себе і вимушена приймати важкі для неї рішення.

Отож, усе, що репресоване, – приховане від свідомості і спричиняє внутрішню боротьбу у людині, а ця внутрішня боротьба із собою тільки ускладнює ситуацію. Образно кажучи, життя пливе як ріка, і людина має природне право пливати за течією, або плисти проти течії. *Однак вона буде щасливою лише тоді, коли вибере течію, яка гармоніює із її онтологічними властивостями.*

Вкотре підкреслимо, що завданням психотерапевта є сприймання пацієнта із розумінням того, що це характерно для здорового міжособистісного співвідношення. Це – зустріч живих людей у ковітальному змаганні. А для того щоб ця зустріч була продуктивною, потрібно належне розуміння, співучасть та автентичність, і тільки тоді розкривається можливість до діалогу.

Таким чином екзистенційна тривога спонукає людину до самозахисту, зазвичай відкидаючи при цьому її автентичність, і тим спри-

чиняє дезорганізацію особистості, яка виявляється як психічна недуга, яка забирає сили, обмежує її свободу і творчі спроможності.

Габріель Марсель: функціональність людини і визнання буття

Габріель Марсель (Gabriel Marcel, 1889 – 1973), французький філософ та драматург, автор близько 30 праць із філософії і багатьох праць із драматургії, у брошурі під назвою «Філософія екзистенціалізму» (1973, [11]), висвітлює підставові позиції та головні ознаки його філософії. Тут він критично аналізує філософію Ж.-П. Сартра й деталізує свою екзистенційну доктрину, долучаючи до неї власну духовну та релігійну орієнтації.

Передовсім замість того, щоб дефініювати термін «онтологічна містерія», який, безперечно, підлягає суворій критиці, цей мислитель вирішив подати глобальну й уповні інтуїтивну характеристику людини, у котрої відсутня онтологічність, або у якої згублений *смысл буття*, що характерно для «модерної» людини, тобто для особи, котра вкрай рідко, непослідовно та імпульсивно, зустрічається із цим проблемним питанням. Він висловлює здивування, тому що більш досконалий психоаналіз людини не відкриє патологічного ефекту, витвореного її репресією від своєї необхідності бути свідомою власного ось-буття.

Характерною ознакою- рисою модерної людини, як вважає Марсель, є її життєва та соціальна *функціональність*, при якій та вважається конгломерацією функцій, у якій здебільшого розподілений час на працю, розваги, відпочинок, снання і т. ін. Почасти у таку рутину повсякдення вкрадається недуга, поранення та інші випадки, що стають причиною для реперування. Але смерть, об'єктивно та функціонально, є кінцем людського функціонування. Отож, вочевидь, картина жахлива, бо сама людина потонула у своїй функціональності, тому й застається лише порожнеча. Тут немає, місця для містерії, окрім того, що вона виникає вже із самим народженням, із почуттям любови, ненависти і пережиттям жаху, а особливо зі смертністю. Проте, окрім всього, функціоністи ефективно зводять усе це до суто природного та псевдонаукового явища – до деградованого раціоналізму.

Г. Марсель констатує, що повний проблем світ, на жаль, вважає правильним не залишати місця для «містерії». Внаслідок такого по-

ложення людини у світі виникає відсутність серйозної застанови та дефект визнання буття, а тому й деградується та ламається її особистість.

Визнання буття, – підкреслює Марсель, – це те, що завжди має бути необхідністю.

Інтелегентна людина не повинна прийняти за правильну ту пропозицію, яка погоджується з тим, що все у світі можна зредукувати до повторних явищ, які часто бувають між собою неспівмірні, нестійкі і суперечливі. Не сміємо також бути песимістами і прийняти ідею, що буття, не існує, а разом із тим, і те, що власне Я є нічим. Атеїсти та агностики в постійних намаганнях «верифікувати» людську реальність ігнорують присутність, яка й становить внутрішню дійсність, виявлену в любові, і яка перевищує всі «верифікації», адже любов весь час присутня. А тому я вірю, говорить Г. Марсель, що онтологічна необхідність не повинна бути придушена арбітражним актом, який калічить саме життя людини, котре *духовне у самих його першоосновах*.

Цей мислитель порушуючи питання: чи людина своїм розумом здатна досягнути та зрозуміти поняття про Бога, про буття(?), закликає перефразувати його так: чи є буття та що це таке буття? Його відповідь така: «Але ж відразу відкривається глибина, адже Я, котрий ставлю ці питання, не можу бути певний, що вповні присутній. Тому що Я, який формулює цю проблему, зобов'язаний залишитися поза нею».

Твердження Р. Декарта, *що я є, бо я думаю*, тут не допомагає, бо досить того, що я є. А на питання: «Хто я є?», може допомогти інше питання: «Що я думаю?»

Г. Марсель наполягає, що єдиним правильним підходом до онтологічного питання є підхід тотальний, себто світобачення цілісної людини. Адже пізнання приходить через її співучасть у бутті. До того ж відмежувати містерію від проблеми неможливо; містичне, або метапроблематичне, – це щось реальне, але не вловиме, тому що воно не піддається аналітичному думанню. Та й людина щось пригадує лише тоді, коли здатна відокремити власне Я від своїх переживань. Онтологічна необхідність, або необхідність буття, може бути відкинутаю.

Показово й те, що буття не завжди супроводиться життям, та й життя може виявити себе негідним чином і викликати розпач та призвести до самогубства. Але зазвичай у драматичних ситуаціях повсякдення людина звертається до метафізичного, до містерії.

Надія – це припущення, що в осередді буття, без огляду на дані, на роздумування і на калькуляції, таки існує містеричний принцип, який мовчки узгоджується з усіма моїми бажаннями. Це і є надія, яка існує поза реальністю й помимо непригожих логічних міркувань.

Розпач та надію важко розмежувати. Надія завжди базується на покірності, а не на гордині, адже надія гордої людини спочиває чи швидше перебуває у самій зарозумілій людині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердяев М.О. Особистість як творчий акт. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 49-80. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2024.01.049>.
2. Болтівець С.І. Українська школа клінічної психотерапії і гіпнотерапії в Австралії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 127-130. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2018.01.127>.
3. Гайдеггер М. Лист про гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2023 №2. С. 51-74. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2023.02.051>.
4. Глива Є. Гіпнотерапевтична інтервенція у глибини людської психіки: джерело внутрішньої травми та її вплив на людину. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 131-142. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2018.01.131>.
5. Глива Є. Принципи психотерапії і гіпнотерапії. Сідней: «Лев», 1998. 282 с.
6. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 49-65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2022.02.049>.
7. Фурман А.В. Оази психоаналітичного дискурсу в Україні та особистість Зигмунда Фрейда. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 110-130. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2024.01.110>.
8. De Unamuno M. *The Tragic Sense of Life*. New York, Dover, 1957.
9. Dobzhansky T. *The Biology of the Ultimate Concern*. New York, New American Library-World, 1967.
10. Donal L. Hryhorii Skovoroda's theory on the inner voice and its application in hypnotherapeutic rest: an exploratory case study approach. *Психологія і суспільство*. 2017. №3. С. 59-85. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2017.03.059>.
11. Marcel G. *The philosophy of existentialism*. The Citadel Press, New Jersey, 1973.
12. Sartre J.-P. *The Emotions: Outline of a Theory*. New York: philosophical Library, 1948.
13. Tillich P. *Existentialism and Psychotherapy: In Psychoanalysis and Existential Philosophy*. E. P. Dutton and Co. Inc, New York, 1962.

REFERENCES

1. Berdiayev, M. (2024). Osobystist' yak tvorchoyyi shlyakh [Personality as a creative ast]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 49-80 [in Ukrainian]
2. Boltivets, S. (2018). Ukrain'ska shkola klinichnoyi psykhoterapiyi i hipnoterapiyi v Avstraliyi [Ukrainian school of clinical psychotherapy and hypnotherapy in Austrialia]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1-2, 127-130 [in Ukrainian].
3. Heidegger, M. (2023). Lyst pro humanism [Uber den humanismus (Letter on "humanism")]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 51-74 [in Ukrainian].

4. Hlywa, E. (2018). Hipnoterapevtychna interventsia u hlybyny liudskoyi psyhiky: dzherelo vnutrishnyoi travmy ta yiyi vplyv na ludynu [Hypnoterapeutic intervention in the depths of the human psyche: the source of internal trauma and its impact on a person]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1-2, 131-142 [in Ukrainian].

5. Hlywa, E. (1998). Pryntsypy psyhoterapiyi i hipnoterapiyi [Principles of psychotherapy and hypnotherapy]. Sydney: Lev. 282 c. [in Ukrainian].

6. Sartre, J.-P. (2022). Eksistentsializm – the humanism [Existentialism is a humanism]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 49-65 [in Ukrainian].

7. Furman, A.V. (2024). Oazy psykhoanalytychnoho dyskursu v Ukrejini ta osobystist' Sigmunda Frouda [Oases of psychoanalytic discourse in Ukraine and personality of Sigmund Freud]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 110-130 [in Ukrainian].

8. De Unamuno, M. (1957). *The Tragic Sense of Life*. New York, Dover.

9. Dodzhansky, T. (1967). *The Biology of the Ultimate Concern*. New York, New American Library-World.

10. Dolan, L. (2017). Teoriia vnutrishnyoho holosu Hryhoriia Skovorody ta yiyi zastosuvannia v hipnoterapevtychnomu vidpochynku: klinichnyi pidhid [Hryhoriia Skovoroda's theory on the inner voice and its application in hypnoterapeutic rest: an exploratory case study approach]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 59-85 [in English].

11. Marcel, G. (1973). *The philosophy of existentialism*. The Citadel Press, New York.

12. Sartre, J.-P. (1948). *The Emotions: Outline of a Theory*. New York: Philosophical Library.

13. Tillich, P. (1962). *Existentialism and Psychotherapy: In Psychoanalysis and Existential Philosophy*. E.P. Dutton and Co. Inc. New York.

АНОТАЦІЯ

ГЛИВА Євген Леонідович.

Екзистенціалізм та його психотерапевтичний потенціал.

Дослідження здійснює історико-змістову реконструкцію еволюції екзистенціалізму як однієї з культурно найвпливовіших філософських течій ХХ століття і на його розлозі поліпарадигмальному ґрунті формулює авторські узагальнення щодо можливостей і перспектив розвитку екзистенційної психотерапії у збагачувальному поєднанні із принципами і техніками гіпно́терапії, що дають змогу виокремити найскладніші фобії та інші психічні недуги пацієнтів. Щонайперше аргументовано висвітлюються головні тематизми екзистенціалістського дискурсу, а саме переважання самобутнього стилю філософування як нестримної мислєдїяльності, центрування рефлексивної свідомості міркувача на людині та її суб'єктивності (зокрема на емоціях і почуттях), первинність екзистенціювання і свободи людини відносно її суті, атрибутивності діяльної волі, рішучості та відповідальності як визначальних рис-якостей екзистенційальної особи, наявність трагічного складника у житті кожної людини, неминуча очевидність смерті, котра усвідомлюється та переживається глибоко особисто як кульмінаційне обмеження екзистенції, першість зацікавленого осягнення екзистенціалістами людини, світу, мови, історії, ось-буття, суспільства, істини, віри, автентичності, сенсу життя, тривоги, нудьги, розпачу, ковітальної функціональності, смертності та інших форм, модусів чи аспектів самоцінного людського існування-уприсутнення. Технологія самого філософсько-психологічного пошуку зреалізовується автором поетапно, у вигляді тринадцяти логічно пов'язаних кроків: 1) обґрунтовано унікальне місце екзистенціалізму серед

інших філософських систем, таких як емпіризм, ідеалізм, гуманізм, прагматизм, гностичизм; 2) упрозороно витоки екзистенціалізму як нової філософії у творчості датського мислителя і теолога Серена К'єркегора всередині ХІХ ст., а пізніше німецького лобомудра Фрідріха Ніцше; 3) окреслено нові горизонти змістовлення екзистенційно інтенційованого рефлексивного думання в особі таких талановитих достойників людства ХХ ст., як К. Ясперс, М. Гайдеггер, М. Бубер, Ж.-П. Сартр, І. Марсель; 4) розкрито самобутнє бачення екзистенціалістами відношення людини і світу як одвічної світоглядної проблеми, котру їхня методологічна оптика дає змогу ставити і розв'язувати в найширшому контексті осмислення – «я існую», а тому присутній у світі; 5) доведено, що знання добуваються суб'єктивно та інтроспективно через пізнання інших людей, через спостереження і спілкування, коли істина відкривається тому, хто перебуває в екзистенції свободи, відкритості, самодостатності; 6) пояснено глибинні джерела і багатоманітну феноменологію тривоги як невід'ємного, онтологічно вкоріненого, атрибуту людської екзистенції, як стимулу до автентичності і піклування, але водночас як неунікненної причини обмеженості та смертності людини; 7) аргументовано головний шлях до суб'єктного самоздійснення особи – через свободу, волю, рішучість, шляхетність, творчість як найважливіші риси її екзистенційної зрілості, яка виявляється у відповідальних актах і вчинках; 8) детально розглянуто смертність людини у кількох вимірах думання: а) як винятково людської екзистенційної проблеми, б) як причинної передумови піклування, що онтологічно джерелить од неунікненної тривоги, в) як остаточну фактичність особистого життя-екзистенціювання – смерть, г) нарешті як жахаюче передчуття кінечності, що породжує закорінене людське бажання вічності; 9) проаналізовано індивідуальне прагнення кожної особи до автентичності як сильне бажання до справжнього повноцінного життя через канали дієвої орієнтації на Творця, самоуяви, самоцінності, персональної відповідальності, Богонаступності, самопобудови, совісливості; 10) реінтерпретовано екзистенціалістську концепцію історичного характеру життя людини, умови та особливості його інтенсивності та якості, а також охарактеризовано монументальне, антикварне і критичне відношення людини до історії як до постійного розмірковування над майбутнім; 11) з'ясовано різноаспектне, переважно конструктивне, співвідношення базових концептів і засадничих постулатів екзистенціалізму із метафізичним, онтологічним, етичним і теологічним дискурсами й, зокрема, аргументовано, що Бог ідентифікується віруючим екзистенціалістом із джерелом любови-ласки та правосуддя у глибині людського ества; 12) протрактовано філософські засади екзистенційної психотерапії Пола Тілліха й одночасно, зважаючи на їх обов'язковість і виняткову продуктивність, висвітлено проблемні зони, принципи, закономірності, процедурні техніки і похідні нормативи психооздоровчого практикування у його центральній ланці – здійснення екзистенційного аналізу, що уможлиблюють подолання фобіками та іншими душевними хворобами (невротиками, психопатами тощо) психічної недуги, звісно, на тлі максимально коректного ставлення терапевта до пацієнта і на їх органічне співчутливе перебування разом тривалий час; 13) уконкретнено екзистенціалістську доктрину І. Марселя, котра ґрунтується на інтуїтивній характеристиці так званої модерної людини, у котрій відсутня онтологічність (загублений смисл) і котра існує як життєва та соціальна функціональність (себто як сукупність безупинно виконуваних функцій), а тому потребує екзистенційної допомоги, що забезпечить тотальну співучасть у бутті, цілісність світобачення, одухотворення повсякденності та упокорену надію.

Ключові слова: екзистенціалізм, філософська система, Бог, буття, людина (особа), онтологія, метафізика, світ, екзистенція, свобода, феноменологія, переживання, сенс життя, трансцендування, автентичність, почуття, воля, знання, істина, тривога, християнство, екзистенційно натхненна особа, рішучість, шляхетність, фактичність, життєва ситуація, смертність, минуле, майбутнє, теперішнє, відповідальність, історія, екзистенційний аналіз, екзистенційна психотерапія, самопізнання, функціональність, надія.

ANNOTATION

Eugene HLYWA.

Existentialism and its psychotherapeutic potential.

The study carries out a historic-meaningful reconstruction of *the existentialism evolution* as one of the culturally most influential philosophical currents of the twentieth century and, on its extensive polyparadigmatic basis, formulates author's generalizations regarding the possibilities and prospects for the development of *existential psychotherapy* in an enriching combination with the principles and techniques of *hypnotherapy*, which make it possible to cure the most complex phobias and other mental ailments of patients. First of all, *the main thematisms* of the existentialist discourse are highlighted with arguments, namely the predominance of the original style of philosophizing as an unbridled thought activity, the centering of the thinker's reflexive consciousness on a person and his subjectivity (in particular on emotions and feelings), the primacy of existentialization and human freedom in relation to its essence, attribution of active will, determination and responsibility as defining features-qualities of an existential person, the presence of a tragic component in the life of each person, the inevitable evidence of death, which is realized and experienced deeply personally as the culminating limitation of existence, primacy of the interested comprehension by existentialists of man, the world, language, history, here-existence, society, truth, faith, authenticity, meaning of life, anxiety, boredom, despair, covital functionality, mortality and other forms, modes or aspects of self-valued human existence-presence. *The technology of the philosophical-psychological search itself* is realized by the author gradually, in the form of thirteen logically related steps: 1) it has been substantiated the unique place of existentialism among other philosophical systems, such as empiricism, idealism, humanism, pragmatism, gnosticism; 2) the origins of existentialism as a new philosophy in the work of the Danish thinker and theologian Søren Kierkegaard in the middle of the 19th century, and later the German wise man Friedrich Nietzsche, were clarified; 3) it has been outlined new horizons of stating the existentially intentional reflexive thinking in such talented dignitaries of mankind of the twentieth century as K. Jaspers, M. Heidegger, M. Buber, J.-P. Sartre, G. Marcel; 4) the original vision of the relationship between human and the world by existentialists is revealed as an eternal worldview problem, which their methodological optics enables to put and solve in the broadest context of comprehension – "I exist," and therefore am present in the world; 5) it has been proved that knowledge is acquired subjectively and introspectively through the cognition of other people, through observation and communication, when truth is revealed to one who is in the existence of freedom, openness, self-sufficiency; 6) deep sources and diverse phenomenology of anxiety are explained as an integral, ontologically rooted attribute of human existence, as an incentive to authenticity and care, but at the same time as an inevitable cause

of human limitation and mortality; 7) the main path to the subjective self-fulfillment of a person has been argued – through freedom, will, determination, nobility, creativity as the most important features of one's existential maturity, which is manifested in responsible acts and deeds; 8) the mortality of a person in several dimensions of thinking is considered in detail: a) as an exclusively human existential problem, b) as a causal prerequisite for care, which ontologically exudes from inevitable anxiety, c) as the final factuality of personal life-existentialization – death, d) finally as a terrifying premonition of finality, giving rise to an ingrained human desire for eternity; 9) the individual striving of each person for authenticity has been analyzed as a strong desire for a true full-fledged life through channels of effective orientation to the Creator, self-imagination, self-worth, personal responsibility, God-succession, self-construction, conscientiousness; 10) it has been reinterpreted the existentialist concept of historical nature of human life, the conditions and features of its intensity and quality, and also has been characterized the monumental, antiquarian and critical attitude of human to history as a constant reflection on the future; 11) it has been clarified multiaspect, mostly constructive, correlation of basic concepts and fundamental postulates of existentialism with metaphysical, ontological, ethical and theological discourses and, in particular, it is argued that God is identified by a believing existentialist with a source of love-caress and justice in the depths of human nature; 12) the philosophical foundations of Paul Tillich's existential psychotherapy were interpreted and at the same time, taking into account their mandatory and exceptional productivity, it is highlighted the problem areas, principles, regularities, procedural techniques and derived norms of psycho-healing practice in its central link – the implementation of existential analysis, which make it possible to overcome mental illness by phobics and other mentally ill (neurotics, psychopaths, etc.), of course, on the background of the most correct attitude of a therapist to a patient and to their organic compassionate stay together for a long time; 13) the G. Marcel's existentialist doctrine is specified, which is based on the intuitive characteristic of the so-called modern person, who lacks ontology (lost meaning) and who exists as a vital and social functionality (that is, as a set of continuously performed functions), and therefore needs existential help, which will provide total complicity in being, the integrity of worldview, spiritualization by everyday life and pacified hope.

Key words: *existentialism, philosophical system, God, being, human (person), ontology, metaphysics, world, existence, freedom, phenomenology, experience, meaning of life, transcending, authenticity of feeling, will, knowledge, truth, anxiety, Christianity, existentially inspired person, determination, nobility, factuality, life situation, mortality, past, future, present, responsibility, history, existential analysis, existential psychotherapy, self-cognition, functionality, hope.*

Науково-літературна редакція, література та анотації проф. Анатолія В. ФУРМАНА за виданням: Глива Є. Вступ до психотерапії: навчальний посібник. Острог – Київ: Вид-во «Острозька академія», вид-во «Кондор», 2004. С. 151-192.

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Сергій БОЛТІВЕЦЬ,
д. психол. н., проф. Мирослав САВЧИН.

Надійшла до редакції 10.09.2024.
Підписана до друку 22.10.2024.

Бібліографічний опис для цитування:

Глива Є.Л. Екзистенціалізм та його психотерапевтичний потенціал.

Психологія і суспільство. 2024. №2. С. 36-62. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.036>